

SPLITSKE PROKURATIVE

UDK:
711.61/.62:72.012.2(497.583Split)“18/19“(091)
Primljeno: 23. XI. 2015.
Izvorni znanstveni rad

dr. sc. STANKO PIPLOVIĆ
Kaštelanska 2
21000 Split, HR

U članku se prikazuju urbanistički razvitak i izgradnja Prokurativa, današnjeg Trga Republike u Splitu. Kroz XIX. stoljeće do naših vremena taj monumetalno oblikovan prostor u oblicima neorenesanse služio je u raznim društvenim prilikama kao mjesto važnih političkih i umjetničkih događanja u javnom životu grada. Sklop se nalazi u užem središtu grada pa je postao važno mjesto susreta i okupljanja građana.

Ključne riječi: Split, perivoj, trg, javne građevine, priredbe na otvorenom, neorenesansa

Na zapadnoj strani splitske Rive nalazi se Trg Republike. U XVII. stoljeću to je bio još uvijek slobodan prostor između težačkog predgrađa Velog varoša podno brda Marjana i gradskog središta. To se jasno vidi na planovima P. Morttiera iz 1657. i Giuseppea Santinija iz 1666. Preko njega je prolazio barokni bedem između bastiona Priuli na sjeveru i polubastiona Šperuna (San Antonio) na jugu. Radilo se o dijelu baroknih zidina koje su Venecijanci podigli oko Splita za obranu od Turaka kroz XVI. i XVII. stoljeće.

MARMONTOV PERIVOJ

Za francuske uprave Dalmacijom 1807. godine uklonjene su te stare utvrde. Na tako nastalom slobodnom prostoru zasađen je, po naređenju generala Augusta Marmonta, perivoj. Problemom njegova podizanja bavio se arhitekt Basilio Mazzoli iz Rima, u to vrijeme profesor na Liceju u Zadru.¹ Plan je vjerojatno napravio inženjer Danilo. Bio je to prvi javni park u Splitu. Trebalo je najprije natkriti potok koji je tuda teкао, izravnati nasipom kosinu terena koji je padao prema jugu, dovesti plodnu zemlju i napraviti potporni zid na istočnoj strani. Radovi su počeli 1807. godine. Nadzor nad izvedbom vodio je ugledni građanin pukovnik Nikola Capogrosso-Kavanjin. Osim državnih sredstava, mobiliziran je i narod iz okolnih mjesta na nasipavanju obale što je izazivalo nezadovoljstvo. I novac koji je dobiven od prodaje konfiscirane imovine ustanika u poljičkom i makarskom primorju trošen je na javne radove. Istočno od parka prema sjeveru probijen je Marmontov put, današnja Marmontova ulica. To je bio važan prometni pravac za daljnji urbanistički razvitak grada. Među majstorima koji su sudjelovali na gradnji parka spominju se klesari Petar Pagani i Domenico Prinziuani, a kod kovačkih radova Ivan Dragon. Kamene klesance za ogradne zidove donosili su vojnici iz srušenih utvrda na Manušu. Zbog pomanjkanja novca, radovi su zastajali i sporo napredovali.

U travnju 1810. glavni radovi na parku bili su gotovi pa je on tada svečano otvoren. Prilikom postavljanja temeljnog kamena potpornog zida na južnoj strani, 16. travnja 1810. godine, vladin delegat u Splitu Baldassare Cattani položio je metalni tuljac sa zapisom na više jezika na spomen tog čina. Potpisali su ga Antonio Sarti u ime općine, Andrija Krušević, Vicko Capogrosso, Leonardo Dudan i inženjer Ivan Danilo. Dovršetak gradnje je zastajao, jer su prilike bile teške, a bilo je i problema oko utjerivanja novca od osuđenih Poljičana. Stoga je Marmont ustrojio *Komisiju za poljepšanje Splita*. Da bi se mogli izvesti završni radovi, splitski poddelegat pukovnik Vicko Capogrosso pozajmio je 1810. svoj novac za isplatu radnika, vojnika i zidara.

Na čitavom uređenom prostoru provedena je kanalizacija i regulirani potoci koji su ga plavili. Na sjednici Općinskog vijeća 22. prosinca, pod predsjedanjem načelnika Petra Albertija, odlučeno je da se u znak priznanja u čast maršalu Marmontu novi park nazove njegovim imenom te da mu se na sredini podigne obelisk s prigodnom posvetom. U tu svrhu zatraženo je od splitskog Sjemeništa da ustupi tri ili četiri komada mramora i jedan antički

stup s groblja na Sustjepanu za spomenik. Naime, na tom mjestu je nekada bila velika bazilika i srednjovjekovni benediktinski samostan. U crkvi je bilo deset antičkih stupova koji su dijelili njezina tri broda. Pretpostavlja se da su uzeti sa Dioklecijanove palače. Kasnije je sklop na Sustjepanskom poluotoku zapušten pa je potpuno urušen. Oko 1700. godine došao je u posjed Nadbiskupskog sjemeništa. Šest stupova s korintskim kapitelima ugrađeno je u unutrašnjost male crkve koja je 1814. godine sagrađena na mjestu stare. Znači da ih je još preostalo neupotrijebljenih. Bilo je na tom mjestu još i drugih kamenih dijelova iz raznih vremena. Stoga su traženi ulomci, posebno kapitel, mogli pripadati jednom od stupova u staroj crkvi. Rektor sjemeništa kanonik Nikola Didoš je zahtjevu vlasti vjerojatno udovoljio.¹ O prvobitnom izgledu parka u Splitu, njegovu parternom rješenju i nasadima, ne zna se gotovo ništa. Prema nekim naznakama, vjerojatno je imao klasicistički pravilan geometrijski raspored. Sljedeće godine trebalo je izvesti još neke manje poslove. Moralo se odnijeti višak materijala i dovršiti okolne zidove. Sredstava je bilo malo, pa su angažirani vojnici, država je dala pozajmicu, a građani pozvani na kuluk. Tako je ipak do kraja 1811. godine sve bilo gotovo.² S vremenom je Marmontov perivoj propadao.

BAJAMONTIJEVA ZAMISAO

Nakon što je Dalmacija 1815., sankcijom Bečkoga kongresa, definitivno priključena Austriji, tu daleku pokrajinu 1818. godine posjetio je car Franjo I. Bio je i u Splitu i u svom dnevniku, uz ostale zanimljivosti koje je vidio, osvrnuo se na bivši Marmontov perivoj. Spomenuo je da se na njegovoj strani prema moru nalaze kamene stepenice i balustrada iza kojih je veliki i izravnati trg. Zabilježio je da je već tada postojao prijedlog da se prostor uokviri kućama. Car je smatrao da bi se trebale sagrađiti pravilno. Dvadesetak godina kasnije, 1838., Dalmaciju je pohodio još jedan suveren. Bio je to saksonski kralj Friedrich II. August. Kao pasionirani prirodoslovac, istraživao je biljni svijet tog kraja. Bio je i u Splitu. U putopisu koji je tom prigodom tiskan, među znamenitostima grada ne spominje se Marmontov perivoj iako je kralj upravo radi takvih interesa doputovao. To znači samo jedno, da je prostor Prokurativa i dalje zapušten.³

Tom neuređenom ledinom prolazili su stanovnici Velog varoša kada su odlazili u Grad. Na njihovu molbu, usprkos protivljenju brojnih građana,

1848. godine probijen je tuda put. Gradonačelnik Antonio Bajamonti zamislio je na tom mjestu sagraditi monumentalni sklop građevina oko središnjeg trga poznatog pod imenom Prokurative. U njih bi bile smještene glavne gradske ustanove: općina, gimnazija, realka, trgovačka komora, društveni kazino, čitaonica, kavana, hotel, gostionica, 17 stanova, 28 dućana i eventualno burza.⁴ Projekt je napravio arhitekt Giovanni Battista Meduna iz Venecije u oblicima neorenesanse. Kompleks se sastojao od zgrade teatra smještenog na vrhu trga i dvaju jednokatnih bočnih krila koja imaju u prizemlju trijemove na četvrtastim stupovima, dok im je kat rastvoren biforama. Na jugu prema moru prostor je bio otvoren. Tim gradnjama uklonjen je park. Početkom 1863. godine Bajamonti je zatražio od Općine dozvolu za gradnju kompleksa koju je dobio 13. veljače. Tijekom 1864. – '65. podignuto je zapadno krilo. Veći dio istočnoga podignut je 1910. – '11. godine. Sredinom 1911., nakon što su odobreni nacrti, proslijeđena je gradnja Prokurativa.⁵ Realizacija je bila postupna. Kazalište je sagrađeno 1859. godine, a onda se prešlo na izgradnju zapadnog krila koje je dovršeno 1865. godine i konačno istočna strana prema današnjoj Marmontovoj ulici.

Između istočnog kraja poljane i središta grada bio je put, današnja Marmontova ulica. Vodio je s Rive prema sjeveru. Razmatralo se njegovo cijelo proširenje, kao što je bio sjeverni dio od pošte dalje, i gradnja potpornog zida. Prostor poljana bio je zapušten, pun gomila. Pružao je ružnu sliku pa ga je Općina 1905. uredila. Na ljeto 1906. uklonjeni su nasadi i čempresi s Marmontove poljane. Njezina istočna strana bila je vlasništvo Katalinića. Godine 1906. bilo je prijedloga da se odustane od gradnje istočnoga krila i da se taj teren upotrijebi za proširenje parka. Prostor je još 1908. godine neuređan. Promišljalo se da ga se privremeno uredi do izgradnje.⁶ Početkom XX. stoljeća vlasnici pojedinih dijelova sklopa zgrada bili su različiti. Krajnji sjeverni dio na zapadnoj strani bio je u vlasništvu Pezzolija, Enrica i Matilde. U sredini je Hrvatski dom, na istoku zgrada Josipa Duplančića pok. Ivana, a ispred prema trgu Vitturija Simeonea pok. Vicka. Zapadno bočno krilo pripadalo je Prvoj narodnoj banci. U istočnom je krilu bila Austro-ugarska banka. Središnji slobodni prostor, koji se još uvijek zvao Marmontova poljana, vlasništvo je splitske Općine. Ulica koja je omeđivala blok sa zapada zvala se u to vrijeme Put Baščuna i u produženju Ulica sv. Frane, sa sjevera Marmontova ulica, sa istoka Marmontov put, a prema jugu, gdje je trg bio otvoren bez zgrade, bila je Nova obala.

ISTOČNO KRILO

Austro-ugarska banka odlučila je 1908. godine kupiti zemljište na istočnoj strani trga i tu, uz rub, podignuti zgradu s trijemom u prizemlju po dužini na pet lukova. Ostali dio u produžetku prema sjeveru namjeravalo je kupiti Ministarstvo trgovine. Time bi se izgradila čitava ta strana trga. U studenome već je upravitelj filijale banke sklopio ugovor s vlasnicima zemljišta. Kao izvođač radova imao se u vidu *Uniongesellschaft* iz Beča. Oko gradnje izbio je spor između banke i Općine kao međašnika koja je imala pravo služnosti prostora poljane. Izdavanje dozvole za gradnju uvjetovalo je dovršetak radova i to cijelog istočnog krila u određeno vrijeme. A banka je bila zainteresirana samo za jedan dio pa je sjeverni kraj ostao slobodan dok se ne pronađe neki investitor. Sve je to odgađalo radove pa time i uređenje Prokurativa. Još je jedno pitanje bilo sporno. To je bio spoj tog krila na zgradu koja je bila na sjeveru u kojoj je bio Gabinetto di lettura. Vlasnici Vitturijevi nisu dozvoljavali da se nova zgrada prisloni na njihovu. Općina je tražila da banka zajedno s njom povede parnicu oko toga. Međutim, banka nije bila zainteresirana jer nije namjeravala graditi do sjevernog kraja parcele. Taj spor štetio je domaćem gospodarstvu u pogledu kreditiranja, jer su domaće banke bile ovisne o austrijskoj.⁷ Ipak je došlo do sporazuma pa se južni dio istočnog krila Prokurativa počeo graditi 1909. godine. Radove je uspješno vodio mladi inženjer Dane Matošić. Poslovi su bili vrlo složeni, jer su se iskopi za temelje vršili uz prodor mora, brojne izvore slatke i sumporne vode. U takvim uvjetima, kao dodatak vezivu koristila se santorinska zemlja koja ima hidraulična svojstva. U rujnu su radovi prekinuti zbog nekih nesporazuma između dviju strana. Nakon što je to riješeno, nastavljeni su koncem mjeseca.⁸

Temelji su bili gotovi već u veljači iduće godine. Rad je bio dosta težak jer je iskop bio ispod razine mora. Poslovi su ipak brzo napredovali pa su na 10. veljače skinute skele. Građevinski radovi su završeni već početkom 1910. godine. Potpuni završetak zgrade donekle je usporavalo kašnjenje isporuke prozora i vrata od strane bečke tvrtke *Union Baugesellschaft*. Bilo je primjedbi da je kvaliteta tih drvodjelskih radova slaba i da su pogrešno izvedeni te da bi ih domaći obrtnici izradili bolje, ali su bili zapostavljeni.⁹ Za razliku od izgleda zapadne strane istočnog krila okrenute trgu Prokurativa, istočni, prema Marmontovoj ulici, bio je mnogo skromniji. Suvremenici su smatrali da je tako najprometnija ulica u gradu dobila neukusno i nezgrapno pročelje. Dio zgrade koju je izgradio Matošić bila je velika i potpuno završena 1911. godine.¹⁰

Time je definiran dio trga i s istočne strane do obale, ali trebalo je to krilo prema sjeveru još do kraja produžiti.¹¹ Austro-ugarska je banka 1911. prodala povoljno, susretljivošću direktora Glavoševića, trojici Splicićana dio zgrade u dužini od 16 arkada. Očekivalo se da će preostali dio istočnoga krila biti završen za dvije godine. Još iste godine pregovarali su predstavnici građevinskog poduzeća Lovre Radice i Vjekoslava Marinkovića s vlasnicima još slobodnog zemljišta u produženju nove banke s dr. Marinkovićem i Campusom da se sagradi preostali dio Prokurativa. Poduzeće se obvezalo da će radove završiti u 1912. godini.¹²

TEATAR BAJAMONTI

U XIX. stoljeću u Splitu je djelovalo više kazališta. Tijekom 1826. sagradio je Josip Veseljković novo kazalište. Bilo je od drva i nalazilo se na državnom zemljištu u jednom od dvorišta bivšeg Lazareta na obali. U njemu su se davale dramske i operne predstave. Prestalo je s radom 1845. godine pa je srušeno. Tijekom 1855. sagrađen je na Pisturi kod Mičelinih vrata provizorni drveni *Teatro Ristori* sa 25 loža. Djelovao je samo do 1859. kada su porušena vrata i znatan dio *Ugarskih zidina*.¹³ Srednjovjekovno kazalište, koje se nalazilo na današnjem Narodnom trgu, srušeno je zbog trošnosti pa je grad ostao bez stalne zgrade za predstave. Godine 1851. osnovano je, na inicijativu Antonija Bajamontija, *Društvo akcionara za gradnju novog kazališta u Splitu*. Smatralo se da je za to najpovoljnija Marmontova poljana. Država je bila vlasnik, a Općinska uprava uživatelj tog zemljišta pa se oko dozvole gradnje vodio spor. Konačno je 1859. godine Općina ustupila Bajamontiju teren za gradnju. Zemljište je procijenjeno na 2500 forinta.

Tako je u sklopu planirane izgradnje trga Prokurativa na mjestu zapuštenog Marmontovog perivoja sagrađen 1859. godine na njegovu vrhu *Teatro Bajamonti*. Projekt je napravio venecijanski arhitekt Giovanni Battista Meduna. Podignut je za samih 150 dana. Imao je četiri reda loža i mogao je primiti do 1500 gledatelja, a strop je dekorirao alegorijskim povijesnim motivima iz prošlosti Dalmacije talijanski slikar Antonio Zuccaro. Bajamonti je vlastitim novcem podigao zgradu, a lože je prodavao splitskim obiteljima. Teatar je svečano otvoren 27. prosinca izvedbom opere Giuseppea Verdija *I Lombardi*. Posjet je bio velik.

Među priredbama u kazalištu pozanat je vokalni i instrumentalni koncert održan 30. listopada 1870. u korist ustanove *Casa d' industria e ricovero in*

Spalato. Na programu su bili dijelovi iz opere *Ernani*, *Marte*, *Linda*, *Figlia del regimento*, *Trovatore* i druge. Na kraju je organizirana lutrija. Kazalište je odigralo istaknutu ulogu u kulturnom i glazbenom životu grada. Postalo je mjesto zabavnog i političkog okupljanja. Tu su se održavale operne i dramske predstave te koncerti. Nastupale su najčešće strane kazališne trupe, ali i splitski diletanti. Zgrada kazališta je izgorjela nakon 20 godina djelovanja, 14. svibnja 1881. godine. Vatra se pojavila nešto nakon dva sata poslije podne.

Upravo je operetna grupa Gaetana Tanija završila probe. Vatra je izbila na pozornici i naglo se širila. Krov se srušio, uz strašan prasak, pa je požar zahvatio gornje katove. Zgrada se ubrzo pretvorila u hrpu ruševina. Okolni uplašeni stanari su se razbježali, svi dućani su zatvoreni. Sjeverni dio zgrade s pozornicom i gledalištem s ložama brzo je izgorio dok je njezin južni dio djelomično spašen, a također i istočni.

Odmah nakon nesreće pozvan je inženjer Dujam Marcocchia, koji je pred 23 godine radio na teatru, da predloži mjere za obnovu. Na 13. srpnja stigao je u Split, napravio novi projekt i planiralo se položiti prvi kamen na 18. kolovoza, za rođendan cara Franje Josipa I.¹⁴ Namjeravalo se odmah pristupiti obnovi kazališta i to u prvobitnom obliku. U požaru se vatra proširila na susjedne zgrade putem otvora koji su ih povezivali. Sada se planiralo potpuno ga izolirati od okolnih kuća. Krov se predvidjelo učiniti tako da pruža sigurnost, a i zastor je trebao biti željezni. Stari pretplatnici bi zadržali svoja mjesta.¹⁵ Napravljen je projekt za njegovu obnovu. Određen je čak i datum 18. kolovoza za postavu kamena temeljca novoga kazališta ukoliko bi se popravilo Bajamontijevo zdravstveno stanje. Ipak to nije ostvareno.

Zajedno s kazalištem, stradale su u velikom požaru i prostorije u kojima je bila smještena *Associazione Dalmatica*. One su ubrzo obnovljene. Dijelovi iznad poštanskog ureda su pokriveni, a zatim se prišlo obnovi dijela koji je bio unajmljen *Gabinettu di lettura*. Započela je i obnova kazališta. Međutim, s tim je dijelom zgrade bilo mnogo više problema pa se 20. prosinca 1881. godine odustalo od daljnjih radova. Autonomasi su za to optuživali vladinog komesara kapetana Karla Kutschiga Čakovačkog koji ih je navodno mrzio.¹⁶

Umjesto toga, Hrvatska narodna stranka, koja je preuzela općinsku upravu, poduzela je gradnju novog Općinskog kazališta na Dobrome. U gradu koji je materijalno napredovao, posebno u trgovačkom prometu, osjećala se potreba i za kulturnim i prosvjetnim podizanjem, a za to je bilo najpogodnije

kazalište. Toj općoj želji izišlo je u susret Općinsko upraviteljstvo u listopadu 1888. godine. Baveći se izvanrednim zajmom, predložilo je Vijeću da predvidi doprinos za kazalište. Pitanje se rješavalo i privatnim zauzimanjima građana koji su zakupljivali lože. Kada je pothvat dozreo, napravljena je osnova.

Na 11. siječnja 1889. sastalo se Općinsko vijeće. Uz ostalo, raspravljalo se o ustupanju zemljišta na Dobrome za gradnju. Sjednici je prisustvovao i dr. Bajamonti. On je bio protivan da se potroši 130.000 forinta za novu zgradu kad su zidovi starog kazališta na Prokurativama bili pogodni za obnovu, a dr. Antonio Radman je naveo čak da Splitu i nije potrebno kazalište. Razvila se rasprava u kojoj su pobijali takve tvrdnje autonomaša. Naročito se usprotivio Frane Bulić njihovoj postavci da kazalište služi za večernje zabave građana, već da je ono mjesto i za prosvjetu naroda. I tvrdnju da zemljište za gradnju nije pogodno, opovrgao je ravnatelj Borčić. Načelnik dr. Bulat odlučno je ustao argumentima protiv izjave da Uprava nije u stanju sagraditi kazalište. Pred takvim argumentima i vidjevši da se ne može postići sporazum, Bajamonti se povukao. Prisutni puk s oduševljenjem je prihvatio odluku o gradnji.

Odlučeno je gradnju financirati prodajom loža. U vezi s tim, dogovorili su se 11. siječnja 1889. njihovi vlasnici i Općinsko upraviteljstvo. Sastavljena je pogodba koja je iznesena Vijeću na sjednici 29. siječnja na odobrenje. Po tom dokumentu, Općina bi upravljala kazalištem i održavala zgradu, nadzirala djelovanje. Osiguravala bi u proračunu godišnju dotaciju od 4000 forinta, raspolagala bi prihodima od najmanje 2000 forinta. Izabrao bi se upravni odbor koji bi u sporazumu s Općinom i vlasnicima rukovodio tekućim poslovima. Dioničari su imali pravo vlasništva svojih loža, pravo sazivanja sjednica, glasovanja o svemu što se odnosilo na njihovu korist. Tom prigodom načelnik Bulat je naglasio da veliki novčani teret neće biti velik za Općinu. Općina neće graditi zgradu nego vlasnici loža koji će joj obveznu svotu uplatiti u četiri roka i tim će se novcem gradnja dovršiti. Prijedlog je primljen jednoglasno.¹⁷ Odlukom od 2. prosinca Općinsko upraviteljstvo odredilo je početi podizati zgradu nakon što rasproda lože u iznosu od 130.000 forinta. Isplata je predviđena u četiri jednaka obroka: prvi 8 dana nakon polaganja temeljnog kamena, drugi kad se počne postavljati krov, treći nakon završetka pokrova i četvrti kad bude završena cijela zgrada.

Projekt su učinili arhitekt dr. Emil Vecchietti i graditelj Ante Bezić u neorenesansnim oblicima glavnog pročelja dok su ostala izvedena bez ikakvih

ukrasa. Planirano je zgradu završiti kroz jednu godinu s glavnim pročeljem od bijelog bračkog kamena. Krovna konstrukcija, zastor i grede predviđene su iz sigurnosnih razloga od željeza, a stepenice i stupovi od kamena.¹⁸ Pripremni radovi za gradnju počeli su u ožujku 1890. godine. Posječeno je drveće i postavljena ograda oko gradilišta. Raspisan je natječaj za gradnju. Poduzetnici radova bili su Josip Brajnović, Mate Kaželuk i Vicko Marinović. Sklapani su ugovori s obrtnicima. Spominju se Emilio Savo za električna zvonca i uređaje, Lovre Aržić i Ivan Čulum za rezervar vode u potkrovlju te općinski inženjeri Rubčić i Nikolić koji su vjerojatno nadzirali izvedbu. Temeljni je kamen položen 4. travnja 1891. Radovi su brzo napredovali pa je već početkom iduće godine zgrada bila pod krovom. Željeznu krovnu konstrukciju izvela je tvrtka Sg. Gridi. Poduzetnik za gradnju pozornice bio je Ante Stančić. Pregled kvalitete radova i konačni obračun troškova izvršio je, na zamolbu prijatelja i političkog istomišljenika načelnika Splitske općine Gaje Bulata, arhitekt Josip Slade Šilović.

Svečano otvaranje bilo je 6. svibnja 1893. godine. Kazalište je imalo najveće gledalište na Balkanu s tri kata loža i moglo je primiti preko 1000 posjetitelja. Poduzetnici radova bili su Josip Brajinović i inženjer Perikle Koludrović. Unutrašnje dekoracije povjerene su Antoniju Zuccaru koji je imao iskustvo u tim poslovima jer je već ranije izveo unutrašnje uređenje Bajamontijeva teatra u Splitu i kazališta u Šibeniku. Međutim, on je preminuo 1892. godine u Trstu pa nije poznato jesu li korišteni njegovi nacrti. U prizemlju su bili ulazni hol, gledalište i pozornica, a na prvom katu smješteni su foyer i jedna sala. Lože su u tri kata, šest loža u parteru. Na drugom katu u istočnom dijelu zgrade bio je restoran. Kazalište je bilo predviđeno samo za gostovanja pa je oskudijevalo u pomoćnim prostorijama.¹⁹

Požari u nekim kazalištima, kao onaj najnoviji u Chicagu, upozoravali su na nepravilnosti u njihovim gradnjama sa stajališta sigurnosti publike. To je navelo 1904. godine na neka kritička razmišljanja o stanju u splitskom kazalištu. Zgrada se smatrala dobro riješenom u svojim glavnim dijelovima. Ali, navodilo se da nema prostorije koja bi za plesnih svečanosti u vrijeme karnevala mogla zadovoljavajuće poslužiti kao restoran. Razmišljalo se da bi se taj nedostatak mogao ukloniti namjenom jedne prostorije ispod krova u prednjem dijelu zgrade. Ali to je predstavljalo veliku opasnost za svakoga tko bi se tu našao u slučaju požara. U tu se prostoriju ulazilo iz prizemlja vratima

širokim samo 95 centimetara i dugim tijesnim stepeništem od osam krakova i 64 stepenice. Nije postojao ni alarmni uređaj. U slučaju panike, u gužvi bi posljedice bile teške. Postojao je još jedan nedostatak na koji se upozoravalo. Atrij kazališta sastoji se iz tri broda, svaki podijeljen s četiri stupa što stješnjuje prostor. Za vrijeme održavanja plesnih večeri, zauzimali su njegov dobar dio stolići na kojima su se servirala pića. Oni su otežavali slobodno kretanje, posebno prema glavnim i bočnim vratima. O takvim stvarima nije se ozbiljnije mislilo.²⁰

U kazalište je 1906. godine uvedena nova plinska rasvjeta. Radovi su izvedeni u kratko vrijeme i solidno. Za to je velike zasluge imao upravitelj plinare Emil Adorjan. Svjetiljke su postavljene u gledalištu ispod redova loža prizemlja i prvoga kata i davale su obilato svjetlo. Ženske toalete i lože u parteru također su bogato osvijetljene.²¹

Kazalište je u 1916. godini na dulje vremena bilo zatvoreno radi popravaka. Kada su radovi završeni, u nedjelju 26. ožujka diletanti su priredili pučku predstavu. Davali su Armontovu i Nanceyovu komediju *Hipolitove pustolovine* koja se publici jako dopala. Inače, cilj tog društva bio je odgojiti šire slojeve. U tome je imalo uspjeha pa je tijekom sezone 1915. kazalište bilo prepuno. Nakon otvorenja, kazalište je ubrzo opet bilo zatvoreno radi raznih daljnjih radova. Za komemoraciju smrti cara Franje Josipa I., 5. prosinca 1916. uređena je dvorana u kazalištu. Radovi su izvedeni pod upravom Stjepana Burta, činovnika općinskog Tehničkog odjeljenja i Benzona, općinskog činovnika.²²

Slobodni prostor izgorjelog teatra Bajamonti služio je kao odlagalište opeka i drugog građevinskog materijala. Na tom mjestu podignut je, zaslugom graditelja Bettize, u lipnju 1898. godine, za pet dana, ljetni teatar *Arena spalatina*. Imao je prostranu scenu i svlačionicu te gledalište sa 300 sjedišta. Tu je ubrzo po prvi put nastupilo dramsko društvo. Gostovala je pjevačica Giuseppina Catalani pod vodstvom E. Dominicija.²³

KORIŠTENJE PROSTORA

Trg i zgrade oko njega služili su uvijek za javne namjene. Tako je 5. studenoga 1905. sred prostora postavljen spomenik pjesniku Luki Botiću. Izradio ga je tada mladi kipar Ivan Meštrović u duhu secesije. Bio je to njegov prvi javni spomenik u Splitu. Napravljen je u klesarskoj radionici Pavla Bilinića. Na visoko postolje, na kojemu je reljef s prikazom prizora iz njegova spjeva *Bijedna*

Mare, stavljena je bista u bronci. Spomenik je, novom likovnom artikulacijom i načinom prikaza teme jedne ljudske tragedije nesretno zaljubljene žene, izazvao kontroverzne reakcije javnosti.²⁴

Na dan otkrića spomenika, ujutro su se okupili građani i članovi kulturnih društava na Gospodskom trgu, odakle su se uz pratnju narodne glazbe uputili preko obale na Prokurative. Na čelu povorke bili su načelnik Vinko Milić i članovi Općinskog vijeća. Na skupu su bili kotarski poglavar Alexander Pichler, narodni zastupnici u Splitu, dr. Eduard Grgić, dr. Majstrović, vijećnici, učenici srednjih i pučkih škola, članovi društava, izaslanici susjednih općina, predstavnici Matice dalmatinske Frane Bulić i Jeretov te novinari. Svečani govor održao je u ime odbora načelnik. Pred spomenik su položili vijence Općina, načelnik, klub Hrvatske stranke, Klub srpske stranke, splitska društva, Sokol, Zvonimir, Zadruga, Napredak, čitaonica, vatrogasci i omladinsko društvo Jadran u Beču. Stigli su i brojni brzojavi iz hrvatskih gradova, među njima iz Društva hrvatskih književnika u Zagrebu, Duhovne mladeži iz Đakova, msg. Babića iz Đakova, N. Nardellija iz Zadra, dr. Ivčevića iz Zadra te mnogih udruga i pojedinaca.²⁵

Prostor Prokurativa je još 1889. godine ozelenjen. Posađena su prva dva reda stabala murvi, a poslije još dva reda. Godine 1911. odlučilo se sve povaditi i urediti mali perivoj s cvijećem vezano za izgradnju istočnoga krila. U veljači 1913. posjećena su sva stabla.²⁶ Prokurative su građevinski bile gotovo završene pa je 1913. asfaltiran prostor. Granice su omeđene drvenom ogradom koja se građanima svidjela. Na sredinu je postavljen kandelaber, a Botičev spomenik je 1921. godine prenesen na prvi vrh Marjana.²⁷ Na tom mjestu Općina je odlučila 1924. posaditi palme. Protiv takvog rješenja bio je inženjer Petar Senjanović. On je smatrao da će drveće zaklanjati pročelja okolnih zgrada i narušiti arhitektonsku sliku trga koji je pravilan i potpun. Zalagao se da se uredi tako da predstavlja reprezentativni prostor grada s niskim nasadima i eventualno bazenom i vodoskokom po sredini. Između lukova bočnih trijemova zamišljao je skulpture. Taj prijedlog nije ostvaren. Već u veljači počela je sadnja dvaju redova palmi sa strana.²⁸ Nastavak istočnoga krila do zgrade teatra izgrađen je tek 1928. godine, uglavnom u skladu sa cjelinom.²⁹ Tako je formiran najznačajniji historicistički arhitektonski sklop u Splitu.

Prokurative su bile važne za početke kinematografije u Splitu prvih godina XX. stoljeća. Prvi stalni kinematograf u gradu *Elektra* otvorio je Josip

Karaman koncem 1907. u današnjoj Marmontovoj ulici. Bilo je mnogo posjetitelja jer je zabava bila ugodna i jeftina. Godine 1909. počelo je raditi i drugo kino vlasništva Eugena Miotto, Ljube Vidovića i Vice Montana. Nazvan je po pronalazaču *Edison*. Privremeno se nalazilo u kući F. Vidovića na sjeverozapadnom uglu sklopa Prokurativa na križanju današnjih ulica Bana Jelačića i Tončićeve. Posjetitelji su bili zadovoljni namještajem i udobnošću. Posebnu pozornost publike izazvalo je prikazivanje raznih zanimljivih filmova, osobito sa kupališta u Veneciji i povijesne drame Vercin-Getorix koncem ožujka. Iste godine Miotto je sam postao vlasnikom kina i preselio ga u veće prostorije kuće Ilić na Rivi. Među filmovima koji su prikazani u kinu *Edison* bio je 1913. tada poznati film *Protea* koji se igrao uz pratnju gradskog orkestra s glazbom skladanom upravo za njega. Tijekom iste godine prikazivao se popularni film *Quo vadis* i to prvi dio u preseljenom kinu *Edison* na Rivi, a drugi u Miottovom kinu *Salone alle Procurative*. Godine 1918. staro Miottovo kino *Edison* kupio je Vinko Čulić, zajedno s Kunjašićem, i preuredio dvoranu talijanskog gimnastičkog društva u zgradi bivšeg Bajamontijevog teatra na Prokurativama gdje je poslije bilo kino *Marjan*.

Prostorije u kojima se nalazila *Banca commerciale triestina* prešla je s Prokurativa u prostorije kina Edison na obali pa su njezini bivši prostori uređeni u čekaonicu kina. Kasnije će se upotrijebiti i sva tri dućana na glavnom pristupu za kavanu. Filmovi su se nabavljali u Pragu i Zagrebu. U njemu je sada kavana *Bajamonti*.³⁰ Početkom XX. stoljeća, u zgradama na Prokurativama nalaze se i dalje važne ustanove. Na sjevernom dijelu su Hrvatski dom i vatrogasci, Francuski konzulat, talijanska Ženska pučka škola i u prizemlju dalmatinska filijala Tršćanske komercijalne banke. U zapadnom krilu su Muška pučka škola, hotel i kavana *Bellevue*, a u istočnom Gostionica *Adria*, *Servizzi Marittimi*, Austro-ugarska banka te njemački i grčki konzulati.³¹

HOTEL BELLEVUE

Koncem XIX. stoljeća u Splitu još nije postojao bolje uređen ugostiteljski objekt za boravak gostiju. Bila su samo neka prenoćišta. Prvi hotel je na južnom dijelu zapadnog krila Prokurativa. Nije poznato kada je otvoren, ali je to bilo vjerojatno koncem stoljeća. Zvao se *Hotel de la ville*. Tada ga je vodio Spiridone Tocigl. Unutrašnjost mu je bila za ono vrijeme dobro uređena i elegantno namještena. Gostima su bile na raspolaganju ljekovite

kupke uz nadzor hotelskog liječnika. U zgradi su bili kavana i restoran koje je desetak godina kasnije Andrea Tocigl spojio s hotelom. Kavanu su posjećivali bolje stojeći građani, odvjetnici i umjetnici. U njoj su se nalazile sve poznate europske novine. Godine 1906. hotel je postao vlasništvo J. L. Crowna i dobio novo ime *Grand hotel Bellevue*.

Tijekom 1927. godine planiralo se da cijelo zapadno krilo Prokurativa preuzme hotel Bellevue, ako bi Pučka dalmatinska banka kao vlasnik to prihvatila. Namjeravalo se temeljito preurediti unutrašnjost i nabaviti novi namještaj. Time se htjelo riješiti pitanje smještaja stranaca u Splitu u vrijeme turističke sezone. Izgleda da su pregovori zapinjali pa je tek koncem studenoga 1933. počelo restauriranje. Hotel je dobio treći kat u dijelu gdje su do tada bili privatni stanovi. Izmijenjen je raspored prostorija tako da su sobe dobile kupatila i uređeno je nekoliko apartmana. Preuređene su i ulazne prostorije i ugrađen lift uz stubište. U hotelu, restoranu i kavani uvedeno je centralno grijanje, a u svim sobama tekuća voda. Kapacitet hotela je bio 50 soba s oko 70 kreveta.³² Zatim se 1933. proširio na čitav treći kat gdje su do tada bili privatni stanovi. Ugrađeni su lift i centralno grijanje, a raspored je prostorija izmijenjen tako da su sobe dobile kupaonice. U hotelu je bilo 50 soba s oko 70 kreveta i nekoliko apartmana. Ispred je bio štekak. Tijekom vremena u njemu su boravili poznate osobe. Među njima su bili književnik Anatole France, Agatha Christie i svjetski prvak u boksu Gene Tunney. Zadnje veće preuređenje izvedeno je krajem 1978. godine.³³

HRVATSKI DOM

Mnoga kulturna društva u gradu nisu imala prikladnih prostorija za rad. Stoga se počelo razmišljati o izgradnji posebne zgrade za njihov smještaj. Još 1894. potaknuta je misao o gradnji Hrvatskoga doma. Na 14. svibnja održan je prvi preliminarni sastanak svih upravitelja narodnih društava, a 20. istog mjeseca drugi. Jednoglasno se zaključilo da je to velika potreba te da profesor Bezić izradi nacrt i troškovnik. Računalo se tada da će se potrošiti oko 100.000 forinta te da bi se uložena svota mogla brzo isplatiti od najma društvima te ugostiteljima u nekim prostorima.³⁴

Na 5. srpnja 1896. godine okupili su se splitski rodoljubi u tadašnjim prostorijama *Sokola* da se dogovore o podizanju Hrvatskog doma. Ustrojen je poseban odbor za gradnju.³⁵ Članovi su mu bili Lovre Borčić i njegov zamjenik

dr. Eduard Grgić, Vicko Katalinić i zamjenik Cvjetko Katalinić te dr. Vicko Mihaljević, gradonačelnik i zamjenik dr. Ante Trumbić. U zgradu se planiralo smjestiti hrvatska društva: Narodnu čitaonicu, Slavjanski napredak, Narodnu glazbu, Dobrovoljne vatrogasce, glazbeno društvo *Zvonimir*, Hrvatski sokol. Oni su odredili svoje predstavnike i njihove zamjenike odboru. Nakon dogovora, imenovani su konačno Lovre Borčić predsjednikom, dr. Vicko Mihaljević potpredsjednikom te dr. Ante Zlendić blagajnikom.³⁶ Veliki broj rodoljuba izvan Splita davao je doprinose za gradnju. Sredstva su se sakupljala preko Vinka Katalinića koji ih je polagao kod *Prve pučke dalmatinske banke*. To se ustvari zamislilo kao zajmove koje se planiralo vratiti od kasnijih prihoda. Svaki je doprinos određen na 25 forinta tako da bi se uplaćivalo jednu forintu mjesečno.³⁷ Na Poklade 1897. godine prvi put se igrala tombola čiji je čisti prihod uložen u dionice Hrvatskog doma. Prikupljena je prilična svota. U ljeto se Hrvatski sokol počeo zauzimati za novu tombolu u nadi da će se na plesu 1898. postignuti uspjeh. Veliki broj ljudi se priključio.³⁸

U ožujku 1900. osnovana je zadruga za gradnju Doma. Najveći problem bila su novčana sredstva. Upravni je odbor uputio pozivnice za upisivanje novih dionica. Prvim prikupljanjem u darovima i prihodima od tombole sakupljeno je 40.000 kruna, a od tog drugoga očekivalo se još toliko. S time se računalo za zgradu predračunske vrijednosti od 140.000 kruna. Do konca 1902. godine prikupljeno je ukupno 50.000 kruna što je bilo vrlo malo u odnosu na potrebe. O problemima gradnje Odbor je početkom 1902. održao sjednicu na kojoj je dr. Smolaka podnio detaljan izvještaj. Neki su od članova smatrali da bi zgrada trebala biti veličanstveni hrvatski spomenik pa su predlagali da se zbog nedovoljnih sredstava gradnja odgodi. Drugi su bili protiv, jer bi za to trebalo čekati 20 godina, a društva bi dotle djelovala u lošim uvjetima. Stoga se odustalo od prve zamisli za koju se, po nekim mišljenjima, trebalo uložiti čak 300.000 kruna i odlučilo na skromnije rješenje.³⁹ Nastavilo se s traženjem rješenja u idućim godinama. U tom smislu sastao se 1. ožujka 1903. godine odbor za podizanje Doma. Predloženo je Općinskom vijeću neka se *Napretku* i *Sokolu* ustupi zemljište na Dobrome uz gimnaziju iza Karamanovih vrata uz cijenu od 6 kruna po metru četvornom.⁴⁰ U to vrijeme mjernici Linardović i Matulović napravili su prvi nacrt.⁴¹ Vatrogasci su tada bili smješteni u kući poduzetnika Josipa Brajnovića u današnjoj Sinjskoj ulici, ali vlasnik im je u siječnju 1905. otkazao najam. To ih je dovelo u težak položaj jer je u gradu bilo

teško naći prikladne prostorije. Situaciju je usložio zastoј u gradnji Hrvatskog doma jer nije bilo dovoljno sredstava. U tu su se zgradu prvenstveno imali useliti vatrogasci i njihova oprema, a trebala im je služiti za vježbe.

Za izgradnju su se stalno prikupljali doprinosi donacijama, putem organiziranja zabava i prodajom dionica na računu Prve dalmatinske pučke banke. U siječnju 1905. razasli su pozivi građanima da bi nešto darovali za lutriju velikog plesa u korist gradnje. Poslove je vodila posebna zadruga *Hrvatski dom* čiji je starješina bio Milić, a tajnik dr. Majstrovčić. Glavna skupština Zadruga bila je 2. travnja 1905. godine. Glavnica joj je iznosila svega 58.000 kruna. Kako tim sredstvima dioničara nije bilo moguće podignuti zgradu potrebne veličine, odlučeno je da se za početak gradi dom za društva *Sokol*, *Napredak* i *Zvonimir*. Izabrana je nova uprava na tri godine na čelu s predsjednikom Vinkom Milićem.⁴²

Na 22. prosinca starješina Milić i tajnik dr. Majstrovčić sazvali su izvanrednu skupštinu Zadruga. Raspravljalo se o nabavi gradilišta u vlasništvu trgovca Josipa Duplančića u današnjoj Tončićevoj ulici gdje je ranije bila pozornica izgorjelog Bajamontijeva kazališta odmah do nove njegove kuće koja se upravo gradila.⁴³ Oko toga bilo je dosta negodovanja, najviše zbog nepovoljnog položaja. Bilo je prigovora da neće biti dovoljno sunca s obzirom na orijentaciju zgrade prema sjeveru, a da ni monumentalno pročelje u uskoj ulici neće biti vidljivo. Stoga su predlagane druge lokacije kao što je ona na venecijanskom bastionu Cornaro, jer se upravo tada razmatrala gradnja nove bolnice i napuštanje stare na tom mjestu. I cijena zemljišta koju je vlasnik tražio bila je previsoka. On je tražio 40 forinta po četvornom metru. Govorilo se da je Edo Karaman spreman prodati svoj vrt uz nižu cijenu i na povoljnijoj lokaciji. Sastanak je bio prilično buran. Na kraju je ipak odobrena pogodba za kupnju zemljišta Duplančić, ali sa svega tri glasa većine. Iste godine nabavljena je parcela.

Nakon tolikih nastojanja, konačni nacrt za trokatnu zgradu izradio je inženjer Kamilo Tončić 1906. godine u stilu secesije pa je u svibnju bio izložen u izlogu dućana Ševeljevića na istočnoj strani Gospodskog, današnjeg Narodnog trga. Unutrašnjost, a posebno glavno pročelje, bila je bogato dekorirana sa središnjim balkonom iznad prvog kata ispred velike dvorane s četiri jaka stupa kroz dvije etaže što njezinu izgledu daje klasičnu monumentalnost. Skupština za gradnju ga je prihvatila. Suvremenici su ga hvalili, ali bilo je i prigovora

da je vanjština zgrade bečka arhitektura po ugledu na Otta Wagnera. Bilo je primjedaba da bi bilo bolje graditi u skladu s tradicijom naših krajeva, a ne tuđinskim.⁴⁴

U prizemlju prednji dio nove zgrade određen je za vatrogasce, a stražnji za Narodnu glazbu. U polukatu planirano je smjestiti društva *Zvonimir* i *Napredak*. Na prvom je katu glavna velika dvorana za svečane prilike i zabave. Njezina visina je zahvaćala dva kata. U prednjem dijelu prvog kata predviđen je smještaj Hrvatskog sokola, a na istoj strani drugog kata prostorija Gradske biblioteke. Uz zgradu je predviđeno dvorište za vježbe i gimnastiku veličine 300 metara četvornih.⁴⁵

I tako se tek u veljači 1906. počelo s pripremama gradilišta dovozom kamena za temelje. Da bi se namakli novci, inicijativom *Sokola* priredila su hrvatska društva u Splitu 24. veljače 1906. godine još jedan ples s tombolom. U to vrijeme birala se uprava gradnje.⁴⁶ Konačno se te godine pristupilo radovima koji su povjereni Hrvatskoj radničkoj zadruzi.⁴⁷ Temeljni kamen nove zgrade položen je 5. srpnja 1906. godine. Za tu prigodu pripremljena je glagolska misa kao što je to bio običaj svake godine. Zgradu se planiralo pokriti do konca godine. Svečanosti su prisustvovali općinski zastupnik, predstavnici svih hrvatskih društava i korporacija. Vinko Milić, predsjednik društva za gradnju, održao je prigodnu riječ. Radove je vodila Hrvatska radnička zadruga uz umjerene cijene i solidnu izvedbu, ali i bez dobitka. Izgradnja Doma u početku je brzo napredovala pa se očekivalo otvaranje već za blagdan sv. Duje 7. svibnja 1907.

Kasnije je gradnja zapinjala, naročito uređenje velike dvorane. Ali, požrtvovnošću K. Tončića i V. Katalinića, svladane su sve teškoće. Koncem kolovoza 1907. blagoslovljena je dvorana za Narodnu glazbu. Prvih dana rujna otkriveno je monumentalno pročelje Doma. Očekivalo se da će Dom biti otvoren u listopadu.⁴⁸

U siječnju 1908., nakon punih 14 godina od prve zamisli do ostvarenja, zgrada Doma je završena. U nju su se društva uselila, ali zbog nedostatka sredstava nije se mogla urediti velika dvorana. Stoga su odredila u kazalištu na 28. veljače prirediti veliki ples, od čega bi čisti prihod išao za dvoranu. Konačno je i ona svečano otvorena 13. rujna 1908. u 11 sati. Proslavi su prisustvovali brojni građani, načelnik dr. Vicko Mihaljević, Frane Bulić, predstavnici općinske uprave, narodnih društava, dioničara Hrvatskog doma,

uredništva lokalnih listova te narodni zastupnici iz Splita. U velikoj dvorani nastupili su pjevačko društvo *Zvonimir* i Narodna glazba. Predsjednik Doma Vinko Milić održao je prigodni govor.⁴⁹ U vrijeme otvaranja, organizirana je u zgradi Prva dalmatinska izložba posvećena dovršetku obnove zvonika splitske Stolne crkve. Tako je riješena jedna velika potreba kulturnog života grada, ali su ostali problemi vraćanja kredita i održavanja zgrade koji su bili znatni za ondašnji grad.

U Domu su se priređivale zabave. Tako je u veljači 1909. godine organiziran veliki narodni ples čiji je prihod služio za potrebe njegova poslovanja. Na tom skupu igrala se i tradicionalna tombola za koju su građani kao zgoditke poklanjali razne predmete.⁵⁰ Na 22. siječnja 1911. održana je skupština zadruge *Hrvatski dom*. Posjet je bio u velikom broju. Odlučeno je postaviti spomen-ploču Vinku Miliću koji je preminuo 1906. godine i još jednu s uklesanim imenima dobrotvora. Za novog starješinu izabran je načelnik dr. Vicko Mihaljević. Odobren je i konačni račun za 1909./10. godinu. Suficit je iznosio 1500 kruna za što je pohvaljen blagajnik Vinko Katalinić. Odlučeno je tiskati umjetničke dopisnice koje bi služile kao čestitke.⁵¹

I poslije su pristizale donacije za Dom kako bi mogao djelovati. Davali su ih pojedinci, najčešće u spomen na preminule članove obitelji. Prihodi su ponekad i podbacivali. Ples organiziran u veljači 1911. u kazalištu bio je slabo posjećen.⁵² Sudjelovali su gotovo sami težaci. Potrebe su bile velike, a zgrada je bila zadužena pa je kraj Prvog svjetskog rata dočekala zapuštena. Bilo je 1918. godine i prijedloga da se zgrada proda i da se gradi nova na povoljnijem položaju. Navodno ju je htio kupiti neki bogati trgovac i u prizemlju smjestiti konobu, na katu kino te na drugom svoj stan.⁵³

Nakon Prvog svjetskog rata u Hrvatskoj su postojala brojna sokolska društva koja su se bavila gimnastikom. Bila su organizirana u župe od kojih je Župa vojvode Hrvoja bila i u Splitu. Njezini članovi su u početku vježbali u podrumima Dioklecijanove palače, zatim u kući Ivelio u starom gradu, a poslije se Društvo preselilo u zračne prostorije na prvom katu središnje zgrade na Prokurativama. Tu je raspolagalo vježbaonicom i s još nekoliko prostorija. U istoj je zgradi bila uprava i uredništvo mjesečnika *Sokol na Jadranu*. U prizemlju Sokolskog, bivšeg Hrvatskog doma, bile su i prostorije Dobrovoljnog vatrogasnog društva, ali s vremenom više nisu zadovoljavale potrebe. Stoga je 1928. godine, u vrijeme kapetana odvjetnika dr. Silvija Matulića, odlučeno

sagraditi posebnu zgradu i preseliti se. Naum je poduprla Općinska uprava i besplatno ustupila zemljište u Lovretskoj ulici. Radovi su završeni koncem 1928. godine.⁵⁴

Na sjeverozapadnom uglu sklopa Prokurativa, odmah do zgrade Hrvatskog doma s njezine zapadne strane, nalazio se blok manjih zgrada. U jednoj je prizemnici bila *Društvena tiskara*. Postojao je projekt da se ona poruši i tu izgradi veliki hotel s restoranom i kavanom.⁵⁵ To se nije ostvarilo. Vlasnik dr. Pezzoli je početkom 1929. prodao zgrade posjedniku i trgovcu Mati Ivaniševiću. U prosincu je novi vlasnik Ivanišević temeljito preuredio čitav sklop. On je stare trošne prostorije nekadašnje velike mesnice na tom mjestu prenamijenio tako da je dobio 15 dućana i poslovnica te 4 stana nad njima. Tu je otvoren prolaz popločan keramičkim pločicama i bogato osvjetljen električnim visećim balonima. Natkriven je svodom od stakla tako su prolaznici bili zaštićeni od kiše. U prolazu je postavljeno nekoliko velikih zrcala, a slikar Dunav Rendić napravio je dvije slike na zidovima tvrtke. Uređen je i novi javni sanitarni čvor. Novi dućani unijeli su posebnu živost prostoru između Velog varoša blizu glavne pošte i Općinskog kazališta.⁵⁶ Tu je više godina Ljubo Vidović imao radnju za proizvodnju soda-vode i bezalkoholnih pića. U veljači 1930. preuredio je pogon. Nabavio je nove boce i strojeve i to za punjenje soda-vode, jedan punjač za *krakice* te šest za ostala pića. Nabavio je i automat za ispiranje boca na električni pogon. Pića su bila zaštićena zakonom pod nazivom *Sinalko*, *Amerikan limunada* i *Aeroplan*.⁵⁷

JAVNI SPOMENICI

Monumentalni prostor Prokurativa, kao jedinstvena cjelina simetričnog rasporeda zgrada s arkadama na stranama, vrlo je atraktivan. Mogao je činiti okvir nekoj umjetničkoj kreaciji. Stoga se u više navrata razmišljalo o tome da ga se obogati javnim spomenikom. Prvo su to namjeravali Francuzi. Zatim je koncem XIX. stoljeća bila jedna od inačica da se ondje sagradi Monumentalna fontana kao simbol dovođenja tekuće vode u Split, ali je odlučeno da bude nešto južnije na obali u sjecištu osi Rive i Prokurativa. Tek 1905. godine sred trga je postavljen spomenik Botiću, ali je i on 1921. premješten na prvi vrh Marjana po kiparovoj želji. Zatim je u vrijeme Kraljevine Jugoslavije kipar Ivan Meštrović darovao Splitu kip biskupa Grgura Ninskoga uz uvjet da ga se podigne na Peristilu Dioklecijanove palače. Mnogi su smatrali da će se velika skulptura

grubo nametnuti klasičnom okruženju pa se s tim nisu slagali. Konzervator Frane Bulić je, tražeći pogodnije mjesto, čak predložio Prokurative koje su bile mnogo prostranije i pogodnije. Ali nije u tome uspio. Meštrović je bio uporan pa je spomenik ipak postavljen na antičkom trgu 1929. godine.

Nakon atentata na kralja Aleksandra 1934. godine, radilo se na tome da mu se, pored onoga na Gatu majora Stojana, podigne i poseban spomenik na Prokurativama, u obliku brončane uspravne skulpture cijelog lika od oko dva metra veličine. Godine 1935. raspisan je natječaj na kojem su imali pravo sudjelovati samo akademski kipari s područja Jugoslavije. Imenovan je ocjenjivački sud u koji su ušli gradonačelnik ing. Mihovil Kargotić, ing. arh. Josip Kodl, dr. Ljubo Karaman, ing. arh. Fabjan Kaliterna, ing. Lucijan Stella i slikar Emanuel Vidović. Pristigla su čak 23 prijedloga. Prvu nagradu dobio je Antun Augustinčić iz Zagreba, drugu zajedno Frane Cota i Joze Kljaković, profesori na Umjetničkoj akademiji u Zagrebu, i treću Marijan Matijević, nastavnik u Cetinju. Budući da ni jedan rad nije u potpunosti odgovarao propozicijama, ocjenjivački odbor je ponešto izmijenio nagrade. Taj spomenik ipak nije izveden pa je cijeli otvoreni prostor Prokurativa ostao slobodan.⁵⁸

TALIJANSKA OKUPACIJA

Izbijanjem Drugog svjetskog rata, pet talijanskih aviona bombardiralo je ujutro 6. travnja 1941. godine Split. Na grad je bačeno nekoliko bomba. Jedna je pogodila vrh južnog pročelja istočnog krila Prokurativa gdje je tada bila Narodna banka. Oštećen je završni vijenac, a stradalo je i potkrovlje koje nije bilo nastanjeno. Talijani su 15. travnja 1941. godine okupirali Split.⁵⁹ Za smještaj svojih stranačkih organizacija izabrali su upravo te istaknute javne građevine. U središnju zgradu na Prokurativama smjestili su nacionalne fašističke udruge. U njezinu južnom dijelu prema trgu bila je Casa Littorio, glavno mjesto okupljanja i promidžbe novog totalitarnog poretka. Fašisti su, također odmah po okupaciji, zaposjeli sjevernu stranu prema današnjoj Tončićevoj ulici, nekadašnji Hrvatski dom, gdje je bilo sjedište Jugoslavenskog sokola. Tu je useljena omladinska organizacija GIL, *Gioventù italiana del Littorio*, *Comando Federale*. Unutrašnjost zgrade je devastirana. U prvo vrijeme u tim prostorijama improvizirana je kuhinja. Za loženje su upotrijebljeni namještaj i gimnastičke sprave. Odnosno su i uništeni sportski rekviziti, odjeća, zavjese i inventar kazališta lutaka. Stvari su se izbacivale na ulicu i u more. Stradali su

arhiv, slike i glazbala. Knjižnica od oko 6000 knjiga prenesena je u potkrovlje zgrade, a zatim u Radnički dom odakle je raznesena. Nakon preuređenja, u zgradi su bili oružnica, gimnastička dvorana, ambulanta i uredi.

Na Zapadnoj obali gradske luke bilo sjedište Prefekture Provincije Splita na čelu koje je bio Paolo Zerbino, kasniji ministar unutarnjih poslova Mussolinijeve Socijalne Republike Italije. Tijekom 1941. godine uređivala se okolica te zgrade. Zasadili su je raslinjem i cvijećem. U okviru takvih radova popločane su i Prokurative pa je s tog mjesta izvađena velika palma i presađena na novo mjesto kod Prefekture.⁶⁰ Napravljen je projekt temeljitog unutrašnjeg preuređenja Liktorskog doma, a pred njegovim prvim katom dograđen je balkon s kojega su se vođe obraćali pristalicama okupljenima na trgu. Tako je čitav sklop Prokurativa postalo sjedište i mjesto sastanaka fašističkih vođa, okupljanja njihovih pristalica i brojnih javnih režimskih manifestacija.

U svibnju 1941., provincijska organizacija Opera nazionale dopolavoro iz Varese organizirala je filmsku predstavu za vojnike *L'antenato*. Tijekom lipnja prenosila se preko radija sjednica Komore fašista, a prigodom prve godišnjice ulaska Italije u rat, svi fašisti i njihove organizacije mladih okupili su se na Prokurativama pozdraviti novog guvernera Dalmacije Giovannija Bastinianiija.⁶¹ Kroz kolovoz okupili su se fašisti u Liktorskom domu kako bi otišli na posmrtnu misu za poginulog pilota Bruna Mussolinija. Šef Presbiroa Federacije borbenih fašista dr. Sandro Falcianelli držao je predavanje o korporativnom uređenju fašističke države. U Domu je bilo privremeno sjedište Udruženja ratnih invalida, federalni tajnik podnio je izvještaj o pitanjima organizacije.⁶²

Uz ova i druge događanja, tijekom 1941. bilo je dosta drugih okupljanja. Na 6. rujna došao je u Split Bastiniani predsjedavati izvještajima hijerarha Dalmacije. Na 20. rujna sastali su se u Domu GIL-a odredi Ballila, Avangardista, Mladih fašista, Mladih Talijanki i Mladih fašistkinja.⁶³

Održavale su se i predstave na trgu. Velika umjetnička skupina *Tespisova kola* nastupila je na Prokurativama s operama. Dana 21. rujna 1941. počela je predstavom *Turandot* Giacomina Puccinija. Na trgu sa strana i u pozadini podignute su dugačke tribine, dok je u sredini bio parter. Pozornica je bila na južnoj strani. Orkestar se sastojao od oko 80 svirača, a dirigirao je mo. Ziino. Ulogu princeze pjevala je Clara Jacobo, robinjice Augusta Oltrabella. Glavnu mušku ulogu imao je tenor Francesco Battaglia. Iduće večeri izvela je *Rigoletta* Giuseppea Verdija. Glavne su uloge pjevali tenor Giuseppe Traverso

kao vojvoda od Mantove, Piero Biasini u naslovnoj ulozi, Lina Pagliughi kao Gilda. Dirigirao je Riccardo Santarelli. Grupa je nastavila s nastupima u Splitu pa je 24. rujna u podne na Gospodskom trgu dala za narod jedan vokalni koncert i navečer u kazalištu još jednu posebnu predstavu *Rigoletta*. Gledalište je bilo prepuno. Međutim ni ova umjetnička događanja nisu mogla proći bez velike fašističke propagande.⁶⁴

Nova vlast htjela je i zgradama dati svoja obilježja. Napravljeni su projekti za preuređenje unutrašnjosti Liktorskog doma s naglaskom na formalističku reprezentativnost i pompu. U listopadu 1941. uređivalo se vanjski izgled zgrade GIL-a. Pritom su odstranjeni s njezina pročelja bogati secesijski ukrasi kako bi se čistim linijama dočaralo novo klasicističko shvaćanje arhitekture.

Do kraja 1941. godine aktivnosti fašista u Liktorskom domu bile su vrlo intenzivne i uz velike ceremonije. Održavale su se uobičajene lekcije provincijskog tečaja za ravnateljice Federacije ženskog fašja, evocirala se XIX. godišnjica pohoda na Rim uz obilazak gradskim ulicama.⁶⁵ Zatim se u kinu *Eden* u prizemlju zgrade prikazivao promidžbeni žurnal *Luce* i dokumentarni film *Mornari sutrašnjice* te pustolovni film *Dolina žedi*.⁶⁶ Bilo je i predavanje o engleskim sankcijama Benitu Mussoliniju 1935. godine. Održao ga je skvadrista Giovanni Soglian. Tada su se okupile 52 europske države na ženevskom vijeću i odredile gospodarsku izolaciju Italije. Na spomen tog događaja otkrivena je čak i spomen-ploča u Općinskom domu. Bilo je i susreta s pripadnicima nacističke stranke. Na 25. studenoga dr. Hans Beslian je u pratnji dr. M. R. Hessea posjetio Liktorski dom kako bi prenio pozdrav Crnim košuljama Dalmacije. Primio ga je federalni tajnik Cappi i predstavio mu članove Federalnog direktorija i ravnatelje GIL-a.

U siječnju 1942. osvajači su počeli mijenjati postojeće nazive ulica. Tako su Botičevu poljanu preimenovali u *Piazzale Littoria*. Obodne su ulice dobile nova imena. Današnja Marmontova ulica na istočnoj strani preimenovana je u Corso Guglielmo Marconi, obala na južnoj strani Piazza Antonio Baiamonti, Ulica bana Jelačića na zapadu Via principe di Piemonti, a Sokolska na sjevernoj strani Via Guido Pallotta.⁶⁷

Nastavilo se s intenzivnim prigodnim manifestacijama moći, političkim pritiscima i nasiljem nad stanovništvom. Za razna okupljanja crnih košulja najčešće se koristio Liktorski dom. Tu su se održavale režimske parade uz veliku pompu. Na 10. ožujka 1942. održana je komemoracija na uspomenu vojvode

od Aoste i potkralja Etiopije Amedea Savoie koji je preminuo 3. ožujka. Najprije je u crkvi Gospe od Zdravlja bila misa. Poslije podne je u Liktorskom domu organiziran skup na kojem su istaknuta njegova junačka djela.⁶⁸

Na 11. ožujka, 1942. godine proslavljena je dvadeseta godišnjica utemeljenja stranke Fascija. Nakon govora u kazalištu, povorka je krenula na trg gdje je inspektor Bozzi proveo smotru režimskih pristalica. Na skupu 15. ožujka u salonu na Prokurativama, kojemu je prisustvovalo 200 fašističkih čelnika iz svih dijelova provincije, federalni sekretar Ferruccio Cappi prenio je Mussolinijeve direktive za odlučno djelovanje partije.⁶⁹ Dana 23. ožujka Talijani su slavili 23. godišnjicu osnivanja Nacionalne fašističke partije. Poslije podne sakupili su se svi pripadnici i postrojili se na Piazza del Littorio. Tu su formirali povorku svojih organizacija i promarširali gradom. Proslava je nastavljena u kazalištu gdje je govor držao sekretar partije federalni inspektor GIL-a Carlo Bozzi.⁷⁰

Zatim 17. travnja 1942. održan je u toj zgradi sastanak na kojemu je federalni sekretar Ferruccio Cappi podnio izvještaj svojim neposrednim suradnicima i svim hijerarhima Federacije i Fascia grada. Govorio je o dnevnim aktivnostima u Splitu, političkoj situaciji i drastičnim mjerama uspostave režima. Prisustvovali su federal Savo, podzapovjednik GIL-a Barbaris i čelnici mnogih drugih fašističkih ustanova u gradu.⁷¹ Fašistički dužnosnici Splita i njihovih organizacija sastali su se 1. lipnja u salonu Casa Littoria pozdraviti federalnog sekretara Cappija. Čestitali su mu prvu godinu dolaska u grad.⁷² Dana 28. kolovoza fašističke ženske organizacije, u nazočnosti partijskih čelnika, podnijele su raport federalnom sekretaru Ferrucciu koji im je dao upute za daljnje djelovanje. U to vrijeme proslavljena je i 20. godišnjica Marša na Rim.⁷³ Koncem 1942., u prostranoj je sali Fašistička federacija uredila muzej borbe protiv partizana u Dalmaciji. U njemu je dominirala mramorna ploča na kojoj su urezana imena poginulih Talijana.⁷⁴

Nastavila su se razna propagandna okupljanja u Liktorskom domu. Na 18. prosinca đaci su se u pratnji vicezapovjednika GIL-a i komesara udruga fašista škola okupili i predali federalnom sekretaru darove za siromašnije građane. Isto tako, 24. prosinca pozvane su talijanske siromašnije obitelji kojima su podijeljeni božićni paketi s hranom. Dodijeljene su i nagrade u novcu seljacima za uspjehe u poljodjelstvu.⁷⁵

Namjesnik Dalmacije Giuseppe Bastianini provodio je odnarođenje osvojene provincije, posebno obveznim uvođenjem talijanskog jezika u škole.

U Splitu je ubrzo organizirana nastava. Na 14. siječnja 1942. ujutro sva djeca koja su bila obvezna pohađati školu morala su doći u zgradu gdje su upisana. Za tu priliku pozvani su svi upravitelji i profesori da prisustvuju otvorenju u gimnastičkoj dvorani GIL-a. Sutradan su počela predavanja u pučkim školama. Roditelji su morali dopratiti djecu. Izuzeti su samo učenici muške škole Grad koja je godinu ranije bila smještena u zgradu na Prokurativama. Kako je tamo smješten Liktorski dom, oni su određeni u školu na Manušu. Na prigodnoj ceremoniji u velikoj dvorani GIL-a okupilo se više stotina đaka koji su svrstani u jedan oružani odred. Došli su prefekt dr. Paolo Zerbino i biskup Klement Bonefačić, federal Cappi, zastupnik namjesnika Dalmazza, općinski komesar, senator Tacconi, predstavnici civilnih i vojnih vlasti, fašistički hijerarši i nastavnici srednjih i pučkih škola. Govorio je providur za škole prof. Giovanni Soglian.⁷⁶

Ipak mnogi uporni pokušaji tuđinske vlasti da dokažu pravo na Dalmaciju i okupljanja Splicišana u stranačkim redovima crnih košulja nisu imali većeg odaziva. Glavnina nekih akcija provedena je pod velikim pritiskom. Izvještaji o događajima koji su se donosili u dnevnim listovima *San Marco* i *Il popolo di Spalato* u mnogome su pretjerani. U svakom slučaju, te akcije svjedoče o velikim nastojanjima da se talijanizira grad, što nije uspjelo. U tim namjerama fašisti su našli kao centar svojih iredentističkih posezanja upravo reprezentativne Prokurative koje su svojim prostornim arhitektonskim rješenjem bile vrlo pogodne.

SUVREMENA NAMJENA PROSTORA

U razdoblju između dvaju svjetskih ratova Prokurativama je vraćen stari naziv Botičeva poljana. I dalje su bile važno mjesto u javnom životu grada, prostor koji su iz raznih razloga posjećivali brojni građani. Tu su imala svoje prostorije Prva pučka dalmatinska banka i Narodna banka, nalazilo se kino Čulić, bilo je sjedište Centrale u Splitu pomorsko-promidžbene organizacije Jadranske straže, Muška osnovna škola, Konzulat Kraljevine Velike Britanije, Osiguravajuće društvo *Dunav*. Na trgu su prodavaonica poslastica, likera, vina i novina Josipa Casolinija u kući Pučke banke i prodavaonica sitnarija i duhana koju je držao Ante Kapoleti u kući vlasnosti Demicheli Vitturi.⁷⁷

I sam je Hrvatski dom u novije vrijeme mijenjao korisnike. Poslije Prvog svjetskog rata, u njemu su i dalje kulturna društva. Koncem 1921. godine

zgrada je postala vlasništvo Hrvatskog sokola. U njoj je bilo sjedište Župe vojvode Hrvoja. Održavali su se redovni sastanci uprave i godišnje skupštine. Tako je na primjer 24. veljače 1924. u zgradi bila skupština Prednjačkog zbora Župe, a sutradan redovna glavna skupština Sokolske župe. Na zadnji dan poklada u Domu je organiziran veliki krabuljni ples.⁷⁸ U njemu je bila administracija i uredništvo društvenog mjesečnika *Sokol na Jadranu*.

Među značajnije manifestacije bio je VII. župski sokolski slet splitske sokolske župe 4. i 5. rujna 1926. U sklopu bogatih događanja priređena je drugog dana akademija na Prokurativama. Najprije je svirala sokolska glazba iz Šibenika, a zatim uslijedile gimnastičke vježbe koje su prikazali najbolji odjeli Sokola. Bili su to članovi iz Drniša u slikovitom kolu, Šibenčani s Jankovićevom sedmoricom, Dubrovčani s troje djece, Zagreb II. s teškim vježbama na konju i ručama, Zagrepčanke II. s petkom, a Ljubljanačani su opetovali Turski marš I. Poljana je bila bogato osvijetljena i okićena. Svijeta je bilo mnogo. Pod trijemom hotela *Bellevue* bila je zakuska u čast sudionika sleta. Nastavilo se na večer s pučkom zabavom na Francuskoj obali uz vatromet.⁷⁹

U Zgradi su se povremeno organizirale likovne izložbe. Među ostalima, tu su se predstavili svojim djelima Emanuel Vidović i mladi Vjekoslav Parać. Povodom 40. godišnjice Vidovićevog umjetničkog rada 1929. organizirana je njegova velika retrospektivna izložba. Postavljena je u prizemnim dvoranama dotadašnje Vatrogasne gasilane. U tu svrhu preuređene su tri velike dvorane za prezentaciju 139 radova u ulju i pastelu od kojih su neki velikih dimenzija. Dvorane su imale poseban ugođaj. Prva je bila tamna i asocirala je umjetnikov atelijer gdje su slike nastajale. Druga je bila tamnocrveno obojena i u njoj su izloženi pasteli, a u trećoj zeleno intoniranoj bile su uljene slike. Vidović je i autor prigodnog plakata na kojem je prikazan krov Dioklecijanova mauzoleja. Rezao ga je u drvu kipar Ivan Mirković, a štampan je u mjesnoj Narodnoj tiskari. Izložba je otvorena 8. travnja. Svečanosti su prisustvovali engleski biskup Greig s pratnjom, veliki župan dr. Ivo Perović, svi općinski prisjednici na čelu s dr. Ivom Tartagliom, zapovjednik mjesta general Stamenković, admiral Stanković, konzervator Frane Bulić, ministri na raspolaganju dr. Tesić Pavičić i dr. Vasa Jovanović, kipar Ivan Meštrović, strani konzuli i mnogo svijeta. Govorio je urednik *Novog doba* Vinko Brajević.⁸⁰

Bio je to izuzetan događaj u gradu, dosta radova je otkupljeno. Već kroz 7 dana prodano ih je dvadesetak. Među njima su *U crkvi*, *Grad se budi* i *Stari*

predmeti. Posebno su zapažene slike: *Božićna noć*, *Siromašno selo*, *Stari Split*, *Umirući dan*, *Nocturno*, *Tristis Hore*, *Kod stare palače*, *Peristil*, *Sfinga*, *Jadranska simfonija*, *Betlem*, *Ispod Marjana*, *Uspali grad* i *Ulica sv. Križa*.⁸¹ Na 26. i 27. travnja đaci viših razreda splitske gimnazije u pratnji nastavnika posjetili su izložbu. Nakon više od mjesec i pol dana, izložba je zatvorena 20. svibnja navečer. Grupa Vidovićevih prijatelja u Zagrebu poklonila mu je srebrnozlatni vijenac kao čestitku za veliki jubilej.

U isto vrijeme bila je u Sokolskom domu još jedna važna manifestacija. Na 30. travnja održalo je Sokolsko društvo u velikoj dvorani komemoraciju vezanu za obljetnicu smrti Petra Zrinjskog i Krste Frankopana. Na početku je društveni pjevački zbor izveo himnu posvećenu hrvatskim mučenicima. Prigodnu je riječ držao član Sokola Kraljić. Nastupila je i društvena glazba. Na kraju je zbor otpjevao Novakovu skladbu *Za materinsku riječ*.⁸² Godine 1929. izlagao je u velikoj dvorani u prizemlju Sokolskog doma slike Vjekoslav Parać, rodnom iz Solina. Bilo je to nakon njegova zapaženog nastupa u Zagrebu gdje je prvi put uspješno prikazao svoje radove, a pred odlazak u Pariz. Izložba je na skroman način otvorena 27. rujna navečer. Prisustvovao je lijep broj ljubitelja umjetnosti. Govorio je Ivan Bulić koji je prikazao obilježja stvaralaštva mladoga slikara. Izložbu su posjetili uglednici dr. Stanko Švrljuga, ministar financija i dr. Mate Drinković, ministar socijalne politike čija je supruga otkupila sliku *Stare kuće*.⁸³

Zakonom od 5. prosinca 1929. godine ukinuta su nacionalna udruženja i osnovan je Sokol Kraljevine Jugoslavije kao režimska organizacija.⁸⁴ Hrvatski je sokol odlučio da neće pristupiti novoj organizaciji. Društvo *Zvonimir* moralo se 1930. iseliti, a također su se i vatrogasci preselili. U zgradi su djelovali sokolski pjevački zbor i amaterska družina i u njoj su bili bogata knjižnica i marionetsko lutkarsko kazalište. Godine 1930. zgrada je izvana i iznutra temeljito obnovljena i preuređena. Uvedeno je centralno grijanje. Velika dvorana za vježbanje spojena je s bočnom malom dvoranom pa je tako postala jednom od najvećih u državi. Služila je za vježbe i druge potrebe. Nakon što su se vatrogasci iselili u vlastitu zgradu, i donja dvorana je također prenamijenjena u veliku prostoriju za vježbe.⁸⁵ Od 1938. u prizemlju je otvorena čitaonica.

Nakon Drugog svjetskog rata, prostor Prokurativa dobio je naziv Trg Republike. Tu su se održavali i politički mitinzi. U sklopu priprema izbora za Konstituantu 11. studenoga 1945. na 13. listopada navečer organiziran je veliki

predizborni skup. Sudjelovalo je preko 15.000 ljudi iz grada i okolice. Zbor je otvorio predsjednik Gradskog narodnog fronta Marin Trumbić. Govorili su kandidat Narodnog fronta grada Splita ministar unutrašnjih poslova Vlade Federalne Hrvatske Vicko Krstulović i drugi predstavnici NF-a. Okupljenima su se obratili još I. Kuzmić, član izvršnog odbora HRSS-a, Ante Roje u ime Komunističke partije Jugoslavije, a u ime vojske i mornarice major Nikola Aračić.⁸⁶ Na 29. studenoga 1945. sastala se Ustavotvorna skupština i proglašena Federativna Narodna Republika Jugoslavija. Tim povodom, idućeg se dana narod Splita okupio na svečanom masovnom mitingu na Prokurativama. Narod je pod državnim i savezničkim zastavama stigao u povorkama iz svih dijelova grada. Govorili su Dinko Bilić, tajnik Gradskog odbora NF-a, Ivo Senjanović, tajnik Gradskog NO-a, Jure Franičević, tajnik Oblasnog NF-a za Dalmaciju i general-major Josip Černi, zapovjednik ratne mornarice u ime boraca.⁸⁷

Na prostorima Prokurativa, održavali su se i veliki gospodarski sajmovi. U okviru proslave 10. godišnjice oslobođenja Splita, 24. listopada 1954. otvoren je Prvi splitski sajam. Prisustvovali su brojni predstavnici društvenih, političkih i kulturnih organizacija. Prigodni govor održao je ing. Milko Stella. Sudjelovala su 103 privredna poduzeća i kućne radinosti iz Splita i Dalmacije. Trg se ubrzo ispunio posjetiteljima koji su sa zanimanjem razgledavali improvizirane štandove. Najveću pozornost privukli su proizvodi poduzeća *Labuda* i *Dalmacije*. Među paviljonima isticali su se oni SRZ *Jerko Ivančić*. Zapaženi su precizni alati koje je izložila Stručna škola iz Sinja i poljoprivredni alati Poljoprivreda, tvornice konca *Dalmatinka* iz Sinja te drvne industrije *Grmeč*. Na zapadnoj strani trga izlagali su *Mesopromet*, *Spužvar* iz Krapnja, *Jadranka* i *Zadrugar*. Pridružile su im se još mnoge tvrtke. U dvorani *Jedinstva*, predstavili su se *Općetrgovačko poduzeće*, *Opskrba* i *Jugovinil* te Tvornica duhana iz Zadra.

Sajam se održavao i u nekim drugim djelovima grada.⁸⁸ Održao se i iduće, 1955. godine, od 10. do 14. rujna. Manifestacija je dobila nešto drukčiji sadržajni i organizacijski oblik pod nazivom Jadranski sajam. Bila je to smotra dostignuća na području industrijske proizvodnje namijenjene standardu, uspjesima zadrugarstva i poljoprivrede. U ime Općine grada, otvorio ga je predsjednik Rade Dumanić. Pored mnogih uzvanika, svečanosti su prisustvovali državni sekretar za poslove narodne privrede Dušan Dragosavac, potpredsjednik Sekretarijata za poslove narodne privrede NRH Jure Bilić,

narodni poslanik u Saveznoj skupštini Vicko Krstulović i predsjednik Kotarskog NO-a Ivo Senjanović.⁸⁹

Sudjelovalo je preko 120 izlagača iz svih krajeva zemlje. Izloženi su proizvodi široke namjene, od higijenskih potrepština i kozmetike do električnih aparata za kućanstvo, prehrambenih artikala, tekstila pa do suvremenih strojeva i alata.⁹⁰ Posjet je bio velik, veći nego prošle godine. Stigli su poslovni ljudi iz Makedonije i Crne Gore. Među sudionicima su bile tvornice tjestenina *Bihać*, keksa *Stock* iz Požege, kave i surogata *Zvijezda*, sapuna *Albus*, mliječnih proizvoda *Zdenka*, automobila *TAM* iz Maribora i tvornica duhana iz Zagreba. Jedan od najatraktivnijih je bio štand *Nabavljača* koji je pored svoje robe zastupao i neke druge tvrtke. Pojedina trgovačka i gospodarska poduzeća zaključila su dosta ugovora.⁹¹

Ta gospodarska manifestacija na Trgu Republike organizirala se i u idućim godinama. Na 25. kolovoza 1956. ujutro svečano je otvoren Drugi jadranski sajam. Prikazana su dostignuća i snaga šireg obalnog područja. Sudjelovalo je 140 izlagača na prostoru od 5000 metara četvornih. Osim na otvorenome, proizvodi su izloženi i u obližnjim uređenim prostorima *Jedinstva*, *Partizana* i *Kazališta lutaka*. U odnosu na raniju godinu, sudjelovao je mnogo veći broj izlagača. Događaj je izazvao veliku pozornost građana. U dva dana sajam je razgledalo 15.000 posjetitelja.⁹²

Godine 1957. upriličen je treći Jadranski sajam koji se održavao od 27. srpnja do 4. kolovoza. Sudjelovalo je 135 poduzeća iz čitave zemlje i izložilo oko 700 proizvoda. Vrijednost sklopljenih poslova iznosila je 2 milijarde dinara. Posjetilo ga je oko 40 tisuća ljudi.⁹³ Zgrade oko trga dobivale su nove namjene. Sokolski je dom preimenovan u Omladinski dom. U zgradi je 1945. godine osnovano Pionirsko kazalište. Tu su se kroz više godina održavali plesovi. Nakon što je 1951. zgrada postala vlasništvo društva za tjelesni odgoj *Partizan*, njezina unutrašnjost je pregrađena. Veliku dvoranu na prvom katu koristili su za vježbanje razna društva i škole. Na trećem katu je bio i baletni studio, a na četvrtom stanari. Godine 1969. stradalo je od požara Kazalište lutaka. Nakon obnove i boljeg opremanja, otvoreno je ponovno 1970. U istoj središnjoj zgradi na katu djeluje Gradsko kazalište mladih. Osnovano je za vrijeme rata u prosincu 1943. godine u El Shattu kao kulturno-umjetničko društvo u izbjeglištvu, a članovi su mu bila djeca. Kasnije, 1953. godine, preraslo je u Dječje društvo *Titovi mornari* koje je imalo baletnu sekciju i

zbor. Od 1965. u kazalištu djeluje i profesionalna glumačka grupa. Od 1994. djeluje pod današnjim imenom.

Od novijeg vremena, u istočnom krilu prema Marmontovoj ulici, osim trgovačkih radnja, postoje i neke važnije ustanove u koje se ulazi s te strane. Među njima je prizemna zgrada u kojoj je 1924. godine Ivan Galić otvorio *Salon Galić*. Tadašnje su novine bile pune hvale za uređenje prostorija, a građani su sa zanimanjem pratili pripreme. Prva je izložba priređena 31. svibnja, i to zajednička Emanuela Vidovića i Anđela Uvodića. Na otvaranju se okupio velik broj ljudi. Među njima su bili i načelnik dr. Ivo Tartaglia, ravnatelj Arheološkog muzeja Frane Bulić i ministar Juraj Biankini. Govorio je povjesničar umjetnosti dr. Ivo Delalle. On je prikazao historijat uređenja salona i govorio o njegovom značaju za Split i cijelu Dalmaciju. Naglasio je da taj događaj znači povratak tradiciji renesansnog i humanističkog Splita, dostojan doprinos jubilarnom obilježavanju 400. godišnjice smrti oca hrvatske književnosti Marka Marulića. Time je stvorena važna ustanova za likovni život grada u kojoj su se tijekom godina održale mnoge umjetničke izložbe.⁹⁴

U blizini je i Foto-klub *Split*, osnovan 1911., koji se tu doselio 1952. nakon napuštanja prostorija na Rivi. Bio je tada u sklopu salona Galić od kojeg se odvojio 1956. godine. S obzirom na dobre odnose Jugoslavije s Francuskom, u Splitu je djelovalo i društvo prijateljstva Cercle France-Yougoslave. Dvadesetih godina imalo je sjedište u Marulićevoj ulici, a predsjednik je bio dr. Ivo Stalio.⁹⁵ Poslije Drugog svjetskog rata, Francuski institut u Hrvatskoj, preko svoje filijale u Splitu, razvio je svoje djelovanje u gradu. Vodila ju je članica Instituta u Zagrebu Madeleine Babić Martin. U veljači 1947. počelo se s tečajem francuskog jezika koji su pohađali učenici i građani. Nastavilo se opet na jesen. Početkom srpnja te godine otvorena je u Marmontovoj ulici francuska čitaonica koja je dobro opremljena knjigama, časopisima i novinama. Institut je svojim sredstvima uredio prostoriju i nabavio namještaj.⁹⁶ Nakon reorganizacije, danas ta ustanova djeluje pod imenom Hrvatsko-francuska udruga.

Godine 1951. osnovan je Odbor Split Matice iseljenika Hrvatske koji je održavao veze s mnogim društvima, organizacijama iseljenika i pojedincima u inozemstvu. Bio je smješten u Ulici prvoboraca, današnjoj Ulici kralja Zvonimira. Ali, prostorije su bile skućene i nepogodne za poslovanje. Stoga je od Poduzeća za izgradnju Splita zatraženo da se osigura povoljniji smještaj. Nakon pregovora, ured je 1972. smješten u jedan privatni stan u Marmontovoj

ulici. Sklopljen je ugovor o zakupu. Kuća se nalazi na uglu Marmontove i Tončićeve ulice. To je reprezentativna stambena trokatnica u oblicima secesije. Izgradio ju je trgovac Josip Duplančić 1906. godine na mjestu gdje je ranije bila Pokušajna stanica. Vjerojatno je gradio poduzetnik Eduard Žagar.⁹⁷ Vlasnik je tu kuću i sve svoje nekretnine oporučno ostavio ustanovi Javnoj dobrotvornosti kao posebnu zakladu. O zgradi je preuzeo privremenu upravu 1919. godine odvjetnik dr. Jerko Tartaglia. Zatim je na osnovi Rješenja komisije za nacionalizaciju pri Narodnom odboru općine Split 1961. godine bila uknjižena kao društveno vlasništvo.

Neko vrijeme prostor Prokurativa služio je za sajmove. Prvi splitski sajam otvoren je 24. listopada 1954. godine u prisustvu brojnih predstavnika društvenih, političkih i kulturnih organizacija. Organiziran je u okviru proslave 10. godišnjice oslobođenja grada. Otvorio ga je ing. Melko Stella.

Bilo je još mnogo različitih događanja na Prokurativama. Ujutro na 25. srpnja 1961. na trgu pred kinom *Marijan* organizirano je javno izvlačenje dobitaka XIV. kola Jugoslavenske lutrije, ponovno u Splitu nakon nekoliko godina. U kolovozu iste godine, poduzeće *Obnova* obojilo je pročelje čelne zgrade iznad kina. Zanimljivo je da su se još uvijek vidjeli tragovi natpisa iz vremena talijanske okupacije. Radovi su nešto kasnili zbog problema oko financiranja.⁹⁸ Nakon toga nastavilo se uređivati pročelja zgrada na obali.

PRIREDBE NA OTVORENOM

Razvitkom društvenih odnosa i rastom turizma, došlo je do potrebe održavanja masovnih javnih kulturnih i zabavnih manifestacija tijekom ljeta na otvorenome. Za to su korišteni razni prostori u gradu. Jedan od najprikladnijih u Splitu, s obzirom na položaj i atraktivnost arhitektonskog rješenja, bio je Trg Republike koji se počeo intenzivno koristiti za glazbeno-scenske manifestacije. Pogodnost je bila što se radilo o velikom prostoru, s tri strane ograđenom zgradama. Tako je 1947. godine na tom mjestu prvi put uređena ljetna pozornica. Time se odlučilo nastaviti sezonu, a posebno popularizirati kazališnu umjetnost. Glazbene priredbe trajale su od 15. srpnja do konca kolovoza. Za to vrijeme izvedeno je preko 20 predstava.

Sezona je otvorena 15. srpnja premijerom Gotovčeve komične opere *Ero s onog svijeta*. Dirigirao je Silvije Bombardelli, Đulu je pjevala zvučnim, ali nešto nesigurnim glasom Andrica Dumanić iz Splita, a Eru Mario Đuranec koji je

pothvaljen zbog muzikalnosti i izdržljivosti.⁹⁹ Zatim se 17. srpnja 1947. davala opereta Ive Tijardovića *Mala Floramyje*. Bila je to 100. predstava tog djela u Splitu. Dirigirao je sam autor, tada intendant u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu. Glavne uloge pjevali su Alma Peranić i Branko Kovačić.¹⁰⁰ Kroz srpanj izvedene su još Verdijeva *Traviata*, komedija *Ljubovnici*, organizirana je *Baletna večer*, uz sudjelovanje splitskog i beogradskog ansambla. Slavna operna umjetnica Zinka Kunc, koja je bila na odmoru u Splitu, održala je 29. srpnja koncert. Na programu su bile arije Josipa Slavenskoga, Ivana Zajca i drugih. Uz nju je na klaviru nastupio brat Božidar Kunc koji je izveo V. Beethovenovu simfoniju.¹⁰¹

Poseban je bio doživljaj 29. srpnja, koncert tada već slavne Zinke Kunc, prvačkinje Metropolitan opere u New Yorku. Na programu su bile skladbe Beethovena, Dvořáka, Zajca, Verdija, Mascagnija. Dirigirao je Silvije Bombardelli.¹⁰² Opera *Ero s onoga svijeta* bila je omiljena publici. Dana 31. srpnja bila je njezina treća izvedba. Pred punim gledalištem, seoskog momka Miću pjevao je mladi tenor zagrebačke opere Boris Marinov. Kao Đula nastupila je Zlata Ivanišević koja je i ovom prilikom pokazala vrhunsku muzikalnost. Njezini visoki tonovi dominirali su nad dosta zvučnim orkestrom.

Na 1. kolovoza gostovali su članovi Zagrebačke opere. Bio je to nastup tradicionalne suradnje sa splitskim kazalištem. Mlada Dragica Martinis, sjajnoga glasa, imala je koncert. Jasnom dikcijom izvela je komorne skladbe i u nastavku pjevala operne arije. Na programu su bila djela Paisiella, Rerpighia, Dvořáka, Rubinsteina, Berse, Reizera, Puccinija, Gotovca, Verdija i Gounoda. Za klavir je pratio dirigent Zagrebačke opere Berislav Klobučar. Odmah zatim, 3. kolovoza, Martinis je pjevala Puccinijevu Toscu gdje je došao do punog izražaja njen zvučni i snažni glas. Bugarski tenor Boris Marinov kao Mario pokazao se kao vrstan operni pjevač, ali mu je u glasu nedostajalo dinamičnosti. Glavnu baritonsku partiju pjevao je Jovan Antić. Dragica Martinis je kroz samo četiri godine postigla izuzetan uspjeh u Zagrebačkoj operi i postala njezina prvakinja. Gostovala je u više gradova gdje je dinamično nijansiranim baršunastim glasom doživjela izuzetan uspjeh.¹⁰³

Dana 5. kolovoza prikazana je Bizetova *Carmen* s Marijanom Radev u glavnoj ulozi. Umjetnica je pokazala tragični lik vatrene Ciganke kao izvrsna glumica uz visoku razinu pjevačke kulture. Drugi gost Ivan Francl kao Escamillo izrazitom pojavom i zvučnim glasom uvjerljivo je predstavio lik

samouvjerenog toreadora. Dirigirao je Silvije Bombardelli koji je plastično oblikovao partituru. Publika je, u prepunom gledalištu, bila oduševljena.¹⁰⁴ Slijedili su *Ero s onog svijeta*, *Prodana nevjesta* i *Traviata*, te *Carmen* u kojoj su nastupili prvaci Zagrebačke opere Marijana Radev i bariton Ivan Francl. Priređen je 24. kolovoza koncert *Veliko operno i baletno veče*. Pored članova splitske opere, nastupio je beogradski bariton Jovan Gligorijević.¹⁰⁵ U subotu, 30. kolovoza, bila je zadnja predstava ljetne sezone Narodnog kazališta u Splitu 1947. godine. Izvedene su tri puta zajedno i zaredom Mascagnijeva opera *Cavalleria rusticana* i Leoncavallov *Pagliacci*. U tim predstavama nastupili su u kombinacijama Zlatka Radica, Andrica Dumanić, Jovan Gligorijević, Stjepan Ivelja, Zlata Ivanišević, Mario Đuranec, Jovan Antić i Ilija Žižak.¹⁰⁶ Za predstave je vladalo veliko zanimanje publike, a na njemu su nastupali, pored domaćih, istaknuti solisti iz Zagreba, Osijeka, Beograda i Ljubljane.

Nakon zatvaranja operne sezone, na Prokurativama je bilo još nekih priredbi. Održavao se Festival sindikata za Dalmaciju pa je 6. rujna priređena Večer pjevačkih zborova. Nastupio je radnički zbor *Jedinstvo* iz Splita koji je otpjevao kompozicije S. Mokranjca, K. Baranovića, S. Bombardellija, M. Bora i A. Novakova. Idućeg dana priređena je Muzičko-folklorna večer. Izvedene su skladbe S. Hristića, T. Ritera, Mokrouzova, M. Stahuljaka, M. Asića i Filipa.¹⁰⁷

Godine 1954. osnovana je manifestacija pod nazivom Splitske ljetne priredbe koje su 1968. preimenovane u *Splitsko ljeto*. Održavale su se na raznim mjestima, pretežno na Peristilu i u Meštrovićevu kašteletu, uglavnom s glazbenim sadržajima. Pored domaćih, nastupaju i ugledni strani umjetnici. Otvorene su 15. srpnja 1954. Gotovčevom operom *Ero s onoga svijeta* u ljetnom kinu *Split*. Nastupili su tenor Noni Žunec i bas Tomislav Neralić.¹⁰⁸ Time je preko ljeta nastavljena kazališna sezona. Bilo ih je i na Prokurativama. Na toj pozornici počelo se 17. srpnja 1955. godine s operom Giacomina Puccinija *Turandot* koju je izveo ansambl Splitske opere pod ravnanjem Silvija Bombardellija. Scenografiju je osmislio Rudolf Bunk. Pjevali su tenor Ilija Žižak i sopranistica Zlata Čulić-Ivanišević. Posebno se istakao zbor.¹⁰⁹ Nastavilo se te sezone s večeri folklor zboru *Lado* iz Zagreba koji je i poslije sudjelovao u više navrata. Na Prokurativama su nastupale uglavnom razne folklorne grupe pjevača i narodnih plesova. Priređeno je i nekoliko jazz-koncerata te dramskih predstava.

Poslije toga više godina nije bilo predstave na Prokurativama. Nastavilo se na tom mjestu 1966. Te sezone nastupila je sedam puta limena glazba

Donja Kaštela, 1967. Kulturno-umjetničko društvo *Filip Dević* iz Splita, *Tanec* iz Skopja i folklorni ansambl *Rajko* iz Budimpešte. Zatim je 1968. ponovno gostovao ansambl *Lado* pa folklorna grupa iz Sibira *Krasnojarsk*, tradicionalna glazba *Revelations*. Održana je i smotra folklor Srednje Dalmacije. I narednih godina zadržan je isti žanr. Godine 1969. opet su nastupili *Lado* i folklorna grupa *Koleda* iz Zagreba, 1970. nacionalni ansambl *Afrička čarolija* iz Senegala i *Lado*. Od 1971. mijenjao se karakter reportoara. Te godine Narodno pozorište iz Beograda izvelo je balet Stevana Hristića *Ohridska legenda*, 1972. je zagrebačko kazalište Komediya izvelo Grgićev i Kabiljev musical *Jalta, Jalta*, nastavilo se s koncertom *Pesma leta* iz Beograda, nastupom plesnog ansambla A. Gadesa iz Španjolske i kulturnog društva *Mirče Acev* iz Prilepa.

Tijekom 1973. predstavio se poljski Teatr Wielki iz Lodza operama Moniuszkova *Halka* i Gounodovim *Faustom* kojim je završeno XIX. Splitsko ljeto. U ulozi Mefista dominirao je Andrzej Saciuka i uz njega Jerzy Jadczo kao Valentin i Delfina Ambroziak kao Margareta. U točki Valpurgine noći izvrsnošću plesa imponirali su baletni solisti i zbor.¹¹⁰ Inače, obje je večeri bilo dosta tehničkih problema. Slijedili su nastupi ansambla Donskih kozaka 1974., kazališta Komediya iz Zagreba s Držićevim *Dundom Marojem*, mađarskih Cigana *Rajko*, folklornog sastava *Šota* iz Prištine 1975., kavkaskih narodnih plesača društva *Alan* 1976. i izvedba Jonsonove komedije *Volpone iliti lisac* 1977. godine.

U narednim godinama priredbe na Prokurativama su rijetke, samo uz poneku predstavu. Tome je donekle pridonijela slabija akustika. Tek nakon dulje vremena, 1991., izvedena je predstava *Muka Spasitelja našega*. Ivo Pogorelić je održao koncert na klaviru, 2000. bila su dva jazz-koncerta Alfreda i Jargea te 2001. drama *Odiseja* u postavi Međunarodnog instituta za mediteransko kazalište. Tako je na Prokurativama do 2001. bilo ukupno 70 predstava. Najviše priredba imao je folklorni ansambl *Koleda*, koji je nastupio tridesetak puta zaredom 1969. i *Lado* iz Zagreba s gostovanjima u prvo vrijeme održavanja priredbi.¹¹¹

Prokurative su posebno poznate po tome što se tu održavaju priredbe zabavne glazbe *Splitski festival*. Njegovi začeci datiraju još od 1960. Iduće godine nije održan. Godine 1962. preimenovan je u *Melodije Jadrana*. Neko se vrijeme priređivao u ljetnom kinu na Bačvicama, a od 1967. na Prokurativama. S vremenom je postao jedna od najpoznatijih takvih manifestacija u Hrvatskoj koja se preko pola stoljeća održava u gradu i privlači brojnu publiku. Izvedeno je oko tisuću kompozicija.

***

Sklop Prokurativa je znakovito mjesto na kojem su se odigrali važni događaji iz novije povijesti Splita. To je bila scena lijepih i ružnih razdoblja u njegovu kulturnom i političkom životu. Namjena mu se drastično mijenjala od francuske i austrijske uprave, Kraljevine Jugoslavije, talijanske okupacije, socijalističke Jugoslavije do Republike Hrvatske, od početka XIX. stoljeća do danas. Pred više od 200 godina počelo se uređivati slobodni zapušteni prostor bez posebne namjene da bi izrastao u složeni simetričan graditeljski sklop i važan element u izgledu tog dijela grada. Njegov položaj, snažni volumeni zgrada i monumentalno rješenje imali su ključnu ulogu u procesu urbanističkog razvitka grada. To je bilo mjesto proširenja prenapučene srednjovjekovne povijesne jezgre u slobodan prostor. Na njemu su se gradili novi sadržaji ubrzano rastućeg grada umjesto onih starih, neprikladno smještenih, ili pak novi prostori što su ga tražile stalno mijenjane životne prilike. Nakon što je dobio konačni fizički izgled, nije se poslije značajnije preoblikovao, ali se njegovo korištenje prilagođavalo potrebama divergentnih društvenih struktura. Nastao je stvaralačkom voljom dvaju istaknutih zaljubljenika u Split, Marmonta i Bajamontija. I danas je to mjesto važno u bogatom javnom životu grada u samom njegovom središtu. Ondje se nalaze brojne kulturne ustanove, ugostiteljski, poslovni objekti i trgovine. Sjedište je to više udruga građana.

KRATICE

J	Jedinstvo, Split
JP	Jadranska pošta, Split
KB	Kulturna baština, Split
ND	Novo doba, Split
NJ	Naše jedinstvo, Split
NL	Narodni list, Zadar
PL	Pučki list, Split
PS	Il popolo di Spalato, Split
PPUD	Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split
S	Sloboda, Split
SD	Slobodna Dalmacija, Split
SJ	Sokol na Jadranu, Split
SM	San Marco, Split
SmD	Smotra Dalmatinska, Zadar

BILJEŠKE

- ¹ Ivan Ostojić: *Nadbiskupsko sjemenište u Splitu (1700-1970)*. Split 1971., 41.; Duško Kečkemet: *Splitsko groblje Sustipan*. Split 1994., 14-15.; Tomislav Marasović: *Prilog morfološkoj klasifikaciji ranosrednjovjekovne arhitekture u Dalmaciji*. Prilozi istraživanju starohrvatske arhitekture, Split 1978., tab. XLI.
- ² Petar Karlić: *Kraljski Dalmatin*. Zadar 1912., 74.; Duško Kečkemet: *Javni parkovi u starom Splitu*. Hortikultura, Split 1973., br. 4, 110-111.; Stanko Piplović: *Osnivanje javnih parkova u Dalmaciji*. Hortikultura, Split 1976., br. 4, 134.
- ³ Ivan Pederin: *Njemački putopisi po Dalmaciji*. Split 1989., 90.; Bartolomeo Biasoletto: *Relazione del viaggio fatto nella primavera dell' anno 1838 della maestà del re Federico Augusto di Sasonia nell' Istria, Dalmazia e Montenegro*. Trieste 1841., 159-165.
- ⁴ *Associazione dalmatica. Progetto di società da instituirsi a Spalato*. Trieste 1863.
- ⁵ *Gradnja Prokurativa*. NJ, 24. VI. 1911., 2.
- ⁶ *Javni ures*. Jedinstvo, 24. II. 1905., 3.; *Iz grada*. NJ, 24. VII. 1906., 2.; *Prokurative*. NJ, 5. V. 1908., 3.; *Nove prokurative*. NJ, 12. XI. 1908., 2.
- ⁷ *Druga strana prokurativa*. NJ, 22. X. 1908., 2.; *Gradnja*. NJ, 18. V. 1909., 2.; *Prokurative*. NL, 18. IX. 1909., 2-3.
- ⁸ *Ovih dana*. Puk, Split 22. IX. 1909., 152.; *Drugo krilo Prokurativa u Spljetu*. SmD, 19. II. 1910., 3.
- ⁹ *Plod zapostavljanja domaćih obrtnika*. Sloboda, Split 24. III. 1911., 3.
- ¹⁰ *Prokurative*. Sloboda, 25. II. 1911., 4.
- ¹¹ *Drugo krilo Prokurativa u Spljetu*. SD, 19. II. 1910., 3.; *Zgrada Austro-Ugarske Banke*. NJ, 11. II. 1911., 2.; Stanko Piplović: *Inženjer Dane Matošić*. KB, Split 2009., br. 35, 98-99.
- ¹² *Prokurative*. NJ, 25. II. 1911., 2.; *Prokurative*. S, 4. III. 1911., 4.; *Gradnja prokurativa*. NJ, 7. X. 1911., 2.
- ¹³ Slavko Muljačić: *Kronološki pregled izgradnje Splita u XIX. i XX. stoljeću*. Zbornik Društva inženjera i tehničara. Split 1958., 75 i 77.
- ¹⁴ *La catastrofe di sabato*. L'Avvenire, 16. V. 1881., 1.; *Ricostruzione del teatro Bajamonti*. L'Avvenire, 13. VII. 1881., 2.
- ¹⁵ *Ancora della ricostruzione del nostro teatro*. L'Avvenire, 15. VII. 1881., 3.
- ¹⁶ *La ricostruzione*. L'Avvenire, 17. VIII. 1881., 3.; *Sospensione di lavori*. L'Avvenire, Split 21. XII. 1881., 3.
- ¹⁷ *Naši dopisi osobiti*. NL, 16. I. 1889., 2.; *Pitanje o gradnji kazališta dovršeno*. NL, 2. II. 1889., 3.
- ¹⁸ *Domaće vesti*. NL, 15. III. 1890., 3.
- ¹⁹ Zdeslav Perković: *Arhitektura dalmatinskih kazališta*. Split 1989., 7.
- ²⁰ *Per la sicurezza nei teatri*. SD, 21. VII. 1904., 3.
- ²¹ *Nova nasvjeta kazališta*. NJ, 23. X. 1906., 3.
- ²² *Opć. kazalište*. NJ, 18., 23. i 30. III. 1916., 2.; *Vas namještaj*. NJ, 11. XII. 1916., 2.
- ²³ *Teatralia*. Il Dalmata, Zadar 22. VI. 1898., 3.

- ²⁴ Stanko Piplović: *Javni spomenici u Dalmaciji iz XIX. stoljeća*. Anali Galerije Antuna Augustinčića 21-25, Klanjec 2006., 250-251.; Dalibor Prančević: *Javna plastika Ivana Meštrovića u Splitu*. Anali Galerije Antuna Augustinčića 21-25, Klanjec 2006., 262-263.
- ²⁵ *Pred spomenikom Luke Botića, Spomenik Botiću i vajar Meštroviću*. NJ, 7. XI. 1905., 1.; *Povorka*. NJ, 7. XI. 1905., 2.
- ²⁶ *Zasagjivanje*. NJ, 24. I. 1911., 2.; *Uništavanje stabala*. NJ, 27. II. 1913., 1.
- ²⁷ *Između prokurativa*. NJ, 13. III. 1913., 1.; *Drvene ograde*. NJ, 30. IV. 1913., 1.
- ²⁸ *Uredjenje Botičeve poljane*. ND, 14. II. 1924., 4.; Petar Senjanović: *Problemi uredjivanja Splita. Nasadi na Botičevoj poljani*. ND, 17. II. 1924., 4.
- ²⁹ *Drugo krilo Prokurativa u Splitu*. SD, 19. II. 1910., 3.; Duško Kečkemet: *Ante Bajamonti i Split*. Split 2007., 255-275.; Slavko Muljačić: *Studija o prostornom razvoju Marmontove ulice u Splitu, s posebnim osvrtom na građevinski sklop Obrov (1807-1989)*. Kulturna baština, Split 1990., br. 20, 122-127.
- ³⁰ *Novi kino*. NJ, 31. VIII. 1918., 2.; *Banca Commerciale Triestina*. NJ, 31. VIII. 1918., 2.; Duško Kečkemet: *Počeci kinematografije i filma u Dalmaciji*. Split 1969.
- ³¹ *Plan grada Splita*. Split 1914.
- ³² *Proširenje hotela „Bellevue“*. ND, 26. I. 1927., 4.; *Restauracija hotela „Bellevue“*. ND, 27. XI. 1933., 6.
- ³³ Goran Borčić: *Povijest pisana svjetlom, Split od Prisce do Adriane. Knjiga prva*. Split 2013., 386-389.
- ³⁴ *Naši dopisi osobiti*. NL 13. VI. 1894., 2.
- ³⁵ *Hrvatski dom*. PL, 16. VII. 1896., 112.
- ³⁶ *Hrv. Dom*. J, 17. VII. 1896., 2.
- ³⁷ *Hrvatski dom u Splitu*. J, 28. II. 1896., 5.; *Hrvatski Dom*. J, 21. VIII. 1898., 3.
- ³⁸ *Za Hrvatski Dom*. J, 7. I. 1898., 3.
- ³⁹ *Hrvatski dom*. J, 20. III. 1900., 3.; *Naši dopisi osobiti*. NL, 7. V. 1902., 3.; *Za Hrvatski Dom*. J, 16. I. 1903., 2.
- ⁴⁰ *Domaće vesti*. NL, 7. II. 1903., 3.
- ⁴¹ Sanja Buble: *Hrvatski dom Kamila Tončića u Splitu*. PPUD, Split 2011., br. 42, 420.
- ⁴² *Zadruga Hrvatski dom*. J, 4. IV. 1905., 2.
- ⁴³ *Darovi*. NJ, 31. I. 1905., 2.; „*Hrvatski dom*“. NJ, 2. XII. 1905., 3.; *Hrvatski Dom*. NJ, 12. XII. 1905., 2.
- ⁴⁴ *Hrvatski dom*. NJ, 26. V. i 2. VI. 1906., 3.
- ⁴⁵ *Hrvatski dom u Splitu*. NL, 31. V. 1906., 1.
- ⁴⁶ *Hrvatski dom*. NJ, 13. I. 1905.; *Za Hrv. Dom*. NJ, 6. II. 1906., 2.; *Hrvatski Dom*. NJ, 3. II. 1906., 2.
- ⁴⁷ *Hrvatski dom u Splitu*. NL, 2. VII. 1906., 2.; „*Hrvatski Dom*“. NJ, 15. II. 1906., 1.
- ⁴⁸ *Dvorana*. NJ, 31. VIII. 1907., 2.; „*Hrvatski dom*“. NJ, 10. IX. 1907., 2.; „*Hrv. Dom*“. NJ, 15. II. 1906., 1.; *Hrvatski Dom*. NJ, 26. V. 1906., 3.
- ⁴⁹ *Za Hrvatski Dom*. NJ, 23. I. 1908., 2.; *Hrvatski Dom*. NJ, 1. IX. 1908., 2.; *Svečano otvorenje Hrvatskog Doma*. NJ, 12. IX. 1908., 2.; „*Hrvatski Dom*“. NJ, 15. IX. 1908., 2.
- ⁵⁰ *Veliki narodni ples*. NJ, 16. II. 1909., 2.

- ⁵¹ „Hrv. Domu“. NJ, 24. I. 1911., 2.
- ⁵² Ples za „Hrv. Dom“ S, 1. III. 1911., 2.
- ⁵³ Za „Hrv. Dom“. NJ, 25. I. 1910., 1.; „Hrvatski Dom“. NJ, 1. VIII. 1918., 1.; *Dvije o „Hrv. Domu“*. NJ, 3. VIII. 1918. 1.
- ⁵⁴ Branko Radica: *Novi Split*. Split 1931., 310.
- ⁵⁵ *Novi hotel u Splitu*. JP, Split 12. IV. 1929., 3.
- ⁵⁶ *Otvor novog prolaza kraj Pošte*. JP, Split 13. XII. 1929., 3.
- ⁵⁷ *Stara radnja bezalkoholnih pića*. JP, Split 1. III. 1930., 4.
- ⁵⁸ Darovan Tušek: *Arhitektonski natječaji u Splitu*. Split 1994., 86-88.
- ⁵⁹ *Bombardiranje Splita izvršeno je jučer ujutro*. ND, 7. IV. 1941., 5.; *Jučer je saveznička talijanska vojska stigla u Split*. ND, 16. IV. 1941., 3.
- ⁶⁰ *Uređenje prostora oko Prefektуре*. SM, 3. IX. 1941., 7.
- ⁶¹ *Film „Dopolavora“*. SM, 26. V. 1941., 3.; *P. N. F.*, SM, 9. IV. 1941., 3.; *Oduševljenje fašističkog pučanstva*. SM, 20. VI. 1941., 7.
- ⁶² *Splitski fašjo*. SM, 9. VIII. 1941., 7.; *Tečaj za ravnateljice Ženskih fašja*. SM, 26. VIII. 1941., 7.; *Nacionalno udruženje ratnih invalida*. SM, 27. VIII. 1941., 7.; *Borbeni fašjo*. SM, 29. VIII. 1941., 7.
- ⁶³ *Pozdrav grada Splita nj. ekselenciji Bastinianiu namjesniku Dalmacije. G. I. L. saziv odreda*. SM, 19. IX. 1941., 7. – SM, 5. IX. 1941., 7.
- ⁶⁴ „*Tespisova kola*“. *Prva operaska predstava na otvorenom. Sjajan uspjeh „Turandota“*. SM, 22. IX. 1941., 7.; *Lirska Tespisova kola*. IX. 1941., 7.; „*Il carro di Tespi*“ per il popolo. SM, 23. IX. 1941., 3.; *Le Rappresentazioni a Spalato del Carro di Tespi*. Ti con nu, nu con ti, Split 1. X. 1941., 7.
- ⁶⁵ *Il corso per i Dirigenti dei Fasci Femini*. Ti con nu, nu con ti, Split 1. X. 1941., 7.; *Proslava u Liktorskom domu*. SM, 29. X. 1941., 7.
- ⁶⁶ *Propagandna filmska manifestacija*. SM, 3. XI. 1941., 4.
- ⁶⁷ *Elenco dei nuovi nomi delle vie di Spalato, Popis novih naziva ulica. /Split 1942./; La nuova toponomastica cittadina*. PS, 10. II. 1942., 3.
- ⁶⁸ *Spalato Fascista rievoca con austere manifestazioni la gloriosa figura di Amedeo di Savoia Aosta*. PS, 11. III. 1942., 3.
- ⁶⁹ *Il primo Rapporto del Fascismo spalatino*. PS, 17. III. 1942., 3.
- ⁷⁰ *Nel XXIII Anuale della Fondazione dei Fasci*. PS, 24. III. 1942., 3.
- ⁷¹ *Il rapporto del Federale alle gerarchie del Fascismo spalatino*. PS, 18. IV. 1942., 3.
- ⁷² *Il primo annuale della Federazione del PNF*. PS, 2. VI. 1942., 3.
- ⁷³ *Le donne Fasciste a raporto alla Casa Littoria*. PS, 29. VIII. 1942., 3.; *Le Camicie Nere di Spalato celebrano il Ventennale della Rivoluzione in una clima di ardente entusiasmo nella certezza della vittoria immancabile*. PS, 27. X. 1942., 3.
- ⁷⁴ *La Mostra storica del Fascismo*. Ti con nu, nu con ti, Split 1. XI. 1942., 17.
- ⁷⁵ *Gli alluni delle scuole cittadine offrono al Federale doni per combattenti*. PS, 19. XII. 1942., 3.; *Pacchi dono del Natale Fascista distribuiti dall' Eccellenza Zerbino e dal Federale Cappi*. PS, 25. XII. 1942., 2.
- ⁷⁶ *Otvorenje osnovne škole*. PS, 13. I. 1942., 2.; *Početak predavanja u pučkim školama*. PS,

14. I. 1942., 2.; *Otvorenje školske godine. Poslanica Nj. Eksc. Bastiniana nastavnicima*. PS, 15. I. 1942., 2.
- ⁷⁷ *Splitski almanah i adresar za godinu 1925*. Split 1925., 71, 81, 84, 86, 87, 92, 144 i 168.
- ⁷⁸ *Sokolska župa u Splitu*. ND, 20. II. 1924., 5.; *Krabuljni ples*. ND, 2. III. 1924., 5.; *Glavna godišnja skupština župe „Vojvoda Hrvoje“*. SJ, 3, 1929., 33.
- ⁷⁹ *Slet u Splitu i razviće novog barjaka*. SJ, 5, 1926., 80.
- ⁸⁰ *Plakat Vidovićeve izložbe*. ND, 23. III. 1929., 4.; *Izložba Vidović*. ND, 2. IV. 1929., 4.; *Otvorenje izložbe E. Vidovića*. JP, 6. IV. 1929., 4.; *Otvorenje velike jubilarne Vidovićeve izložbe*. ND, 9. IV. 1929., 4.; *Vidovićeve velika jubilarna izložba*. ND, 10. IV. 1929., 4.; *Sa Vidovićeve izložbe*. ND, 27. IV. 1929., 4.; *Zaključak Vidovićeve jubilarne izložbe*. ND, 18. V. 1929., 5.
- ⁸¹ *Izložba gosp. Vidovića*. JP, 16. IV. 1929., 3.; Branko Radica: *Izložba Emanuela Vidovića*. JP, 20. IV. 1929., 6.
- ⁸² *Komemoracija za Zrinjskog i Frankopana u Sokolskom društvu*. ND, 2. V. 1929., 4.
- ⁸³ *Splitska izložba slika g. Vj. Paraća*. ND, 20. IX. 1929.; *Otvor izložbe g. Paraća*. ND, 28. IX. 1929., 12.; *Izložbu Vjekoslava Paraća*. ND, 30. IX. 1929., 3.
- ⁸⁴ *Zakon o osnivanju Sokola Kraljevine Jugoslavije*. SJ, 12, 1929., 186.
- ⁸⁵ *Sokolsko društvo u Splitu*. SJ, 9, 1930., 110.
- ⁸⁶ *Slobodarski je Split za republiku, demokraciju, novu Jugoslaviju na čelu s maršalom Titom*. SD, 14. X. 1945., 2-3.
- ⁸⁷ *Split je oduševljeno pozdravio proglašenje Federativne Narodne Republike Jugoslavije*. SD, 1 XII. 1945., 2.
- ⁸⁸ *Svečano otvoren prvi splitski sajam*. SD, 25. X. 1954., 3.; *Smotra privrede Dalmacije*. SD, 26. X. 1954., 7.
- ⁸⁹ *Otvoren Jadranski sajam*. SD, 12. IX. 1955., 2.
- ⁹⁰ P. D.: *Pred otvaranje Jadranskog sajma. Preko 120 izlagača*. SD, 5. IX. 1955., 4.
- ⁹¹ P. D.: *Vijesti sa sajma*. SD, 13. IX. 1955., 3.
- ⁹² Bić: *Danas se otvara Jadranski sajam*. SD, 25. VIII. 1956., 6.; *U dva dana 15.000 posjetilaca pregledalo izložene proizvode*. SD, 27. VIII. 1956., 4.
- ⁹³ *Sutra svečano otvorenje III. Jadranskog Sajma*. SD, 26. VII. 1957.; *Završen III. Jadranski sajam*. SD, 5. i 6. VIII. 1957., 6.
- ⁹⁴ Stanko Piplović: *Izložbe njemačkih i austrijskih slikara između svjetskih ratova u Splitu*. Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice, Osijek 2005., 79.
- ⁹⁵ *Splitski almanah i adresar*. Split 1925., 88.
- ⁹⁶ *Otvorena Francuska čitaonica*. SD, 11. VII. 1947., 7.
- ⁹⁷ *Nova kuća*. NJ, 10. VIII. 1905., 3.; Mario Kezić: *Arhitektura secesije u Splitu*. Split 1991., 101-102.
- ⁹⁸ *Danas na Trgu Republike izvlačenje XIV kola lutrije*. SD, 25. VII. 1961., 6.
- ⁹⁹ *Ljetna pozornica u Splitu*. SD, 15. VII. 1947., 5.; I. B.: *Jakov Gotovac, „Ero s onog svijeta“*. SD, 9. VIII. 1947., 5.
- ¹⁰⁰ *Kazališne vijesti*. SD, 16. VII. 1947.
- ¹⁰¹ *Slavna umjetnica Zinka Kunc na ljetnoj pozornici u Splitu*. SD, 27. VII. 1947., 3.

- ¹⁰² *Slavna umjetnica Zinka Kunc*. SD, 27. VII. 1947., 7.
- ¹⁰³ I. B.: *Koncert Dragice Martinis, G.Puccini „Tosca“*. SD, 10. VIII. 1947., 5.; *Gostovanje Dragice Martinis na ljetnoj pozornici u Splitu*. SD, 31. VII. 1947., 5.
- ¹⁰⁴ I. B.: *G. Bizet: Carmen*. SD, 15. VIII. 1947., 5.
- ¹⁰⁵ *Ljetna pozornica na Trgu Republike*. SD, 23. VIII. 1947., 7.
- ¹⁰⁶ *Ljetna pozornica na Trgu Republike*. SD, 26., 28. i 30. VIII. 1947., 7.
- ¹⁰⁷ *Splitske vijesti*. SD, 6. IX. 1947., 7.
- ¹⁰⁸ *Splitske ljetne priredbe*. SD, 15. VII. 1954., 3.; *Otvorene Splitske ljetne priredbe*. SD, 16. VII. 1954., 4.
- ¹⁰⁹ F. Pomykalo: *Prve muzičke predstave*. SD, 19. VII. 1955., 4.
- ¹¹⁰ J. M.: *Faust*. SD, 16. VII. 1973., 6.
- ¹¹¹ Josip Prijčić: *Program Splitskih ljetnih priredaba, Splitskog ljeta 1954.-2004.* 50. Splitsko ljetno, Split 2004., 213-303.

PROKURATIVA SQUARE IN SPLIT

Summary

Today's Republic Square in Split, otherwise known as Prokurativa, represents an area between the historic core of the city and Veli varoš, which once was a suburban area. Until the 17th century, it was a mere plot of land. Then, one section of the defensive walls was erected there in order to protect the city from the Ottoman attacks.

After the end of the centuries-long Venetian rule in the early 19th century, Dalmatia came under the French rule. General Auguste Marmont displayed remarkable enthusiasm in terms of renovations around the city. Therefore he had the old defensive walls demolished and commissioned the construction of the public park in that area. The construction of the park was completed in 1810.

Several decades later, in the Austrian era, Mayor Antonio Bajamonti envisaged the construction of the neo-Renaissance building complex in the same area. The design study for the complex was created by the Venetian architect Giovanni Battista Meduna. The interior was designed by the Italian painter Antonio Zuccaro. The complex represented an important venue for all social, political and cultural events, such as shows by foreign theatrical troupes and local amateur artists. In 1881, the complex burnt down. Engineer Dujam Marcocchia designed the renovation project, which never saw the light of day.

Several buildings, that surrounded that empty space, were subsequently constructed: the theatre at the top and two symmetrical wings with porches on each side of the clearing. The southern portion of the clearing, that faced the sea, was intended for the major city institutions and schools.

In 1859, the construction of the theatre building was completed and the building of the eastern and western side wings was completed in 1928.

There were no good hotels in Split in the late 19th century. Then, however, on the southwestern corner of the clearing, *Hotel de la ville* opened its doors: its cafeteria became a famous meeting point of affluent citizens. The hotel was later renamed into *Grand hotel Bellevue*.

The clearing slowly developed into the square: the Art Nouveau monument to the poet Luka Botic, by then young sculptor Ivan Meštrović, was erected in the middle of the square.

Another Art Nouveau building, the so-called Hrvatski dom, designed by engineer Kamilo Tončić, was built on the site of the former theatre in the period 1906-1908. There, a number of cultural associations and fire department were located. Major social events were held there, as well. After the Great War, a large number of the Sokol associations were established in Croatia. One of them had the office in this building.

During the Second World War, Split was under the Italian occupation. Hrvatski dom was the head office of the fascist party Casa Littorio and their youth organisation GIL: all the propaganda, meetings and parades with the purpose of propagating the fascist ideology, were held in this building.

Prokurativa Square also symbolised the beginning of cinematography in the city of Split. The cinema *Edison*, owned by Eugen Miotto, opened its doors in 1909. The cinema was situated on the northwestern part of the square.

The gymnastics association *Sokol* was located in the former Hrvatski dom after the war. The building was also the venue for a number of exhibitions. The famous Emanuel Vidović had his jubilee exhibition there in 1929. Vjekoslav Parać had his first exhibition in the building in the same year.

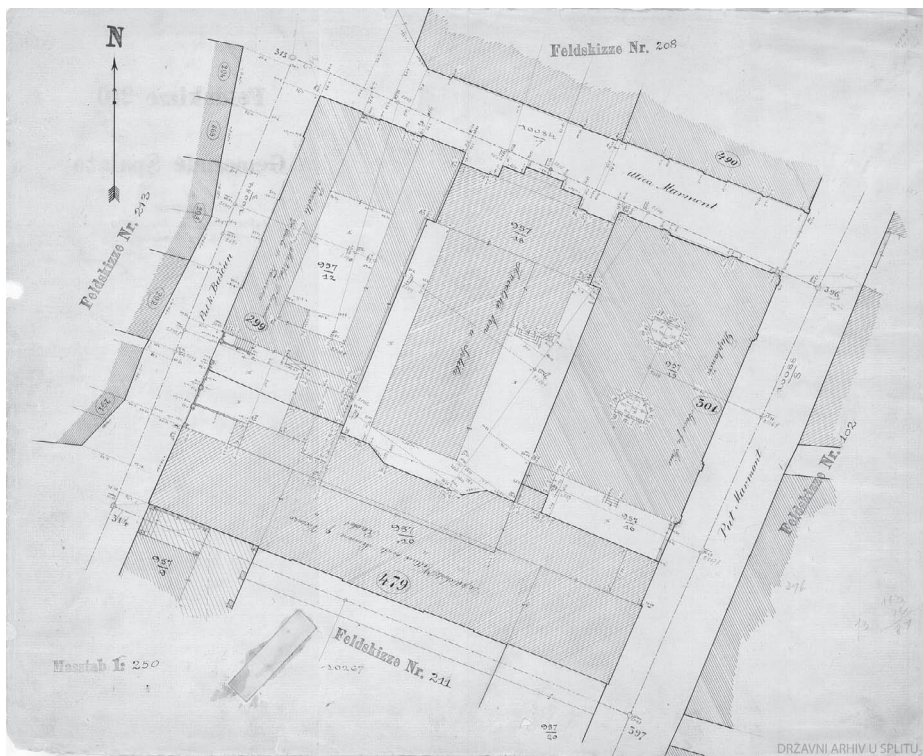
That large open space was ideal venue for various summer shows that were frequently held after the Second World War, such as musicals, operas and concertos. Those events went on for 45 days and, aside from local artists, many artists from Zagreb, Osijek, Belgrade and Ljubljana, participated in them. The year 1954 marked the beginning of the *Split Summer Festival*: operas, piano and jazz concerts were held at various open-air locations around the city. Folk groups from all around the world participated in the festival.

The Split Festival of Popular Music, which is one of the most significant musical events in Croatia, has been held on Prokurativa Square since 1960. Today, the square itself is an important venue for all social and cultural events that happen in the heart of the city. A number of major cultural associations are located there: The Split City Youth Theatre, The Split City Puppet Theatre, Galić Gallery, Photo Club Split, French Association, The Croatian Heritage Foundation. The area is also the location of many shops, cafés and restaurants.

Slika 1. Trg Prokurativa, detalj katastra Splita iz 1931. godine. Prikazano je stanje prije izgradnje istočnoga krila. Državni arhiv Split

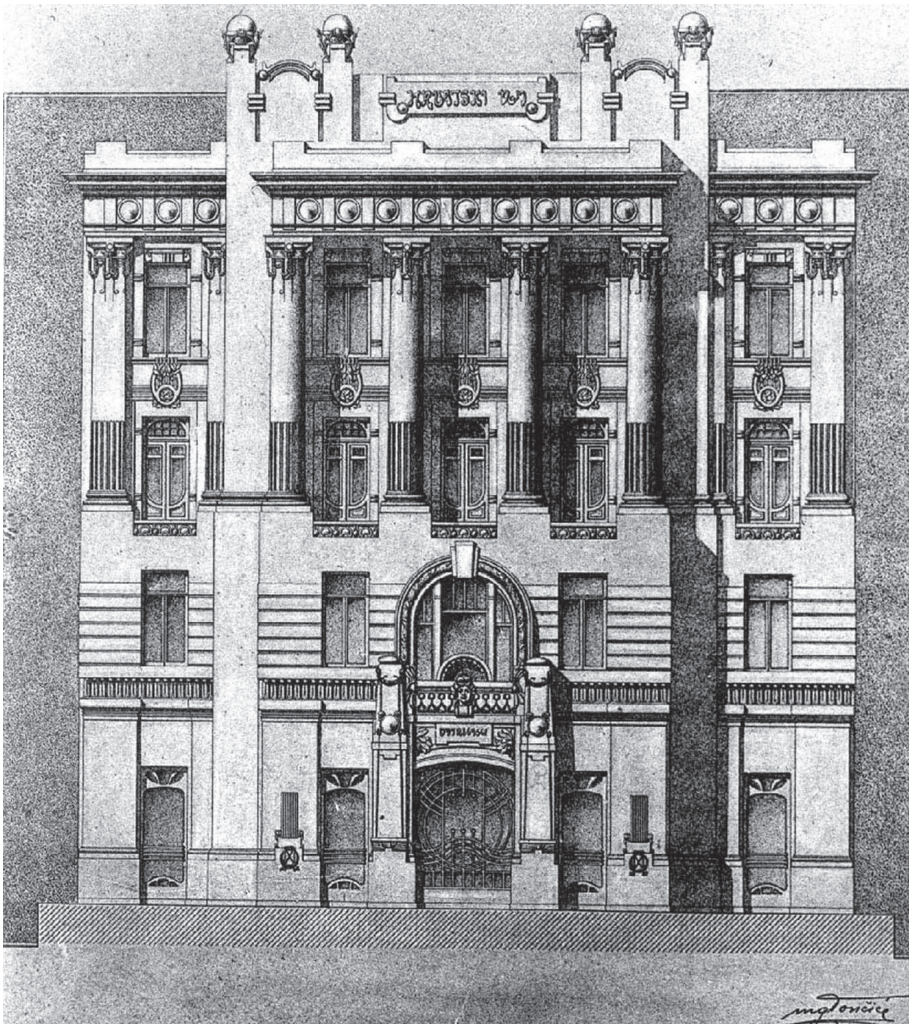
Slika 2. Plan sjevernog dijela Prokurativa, terenske skice grada iz 1910. godine.
Feldskizze 210, Državni arhiv Split

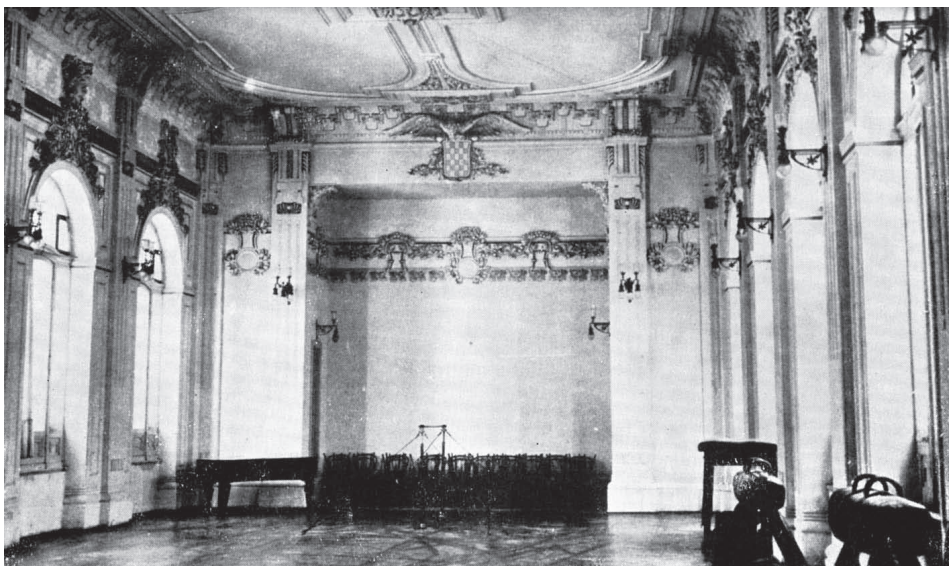
Slika 3. Prokurative s drvodredima murva, pogled prema jugu (Muzej grada Splita)

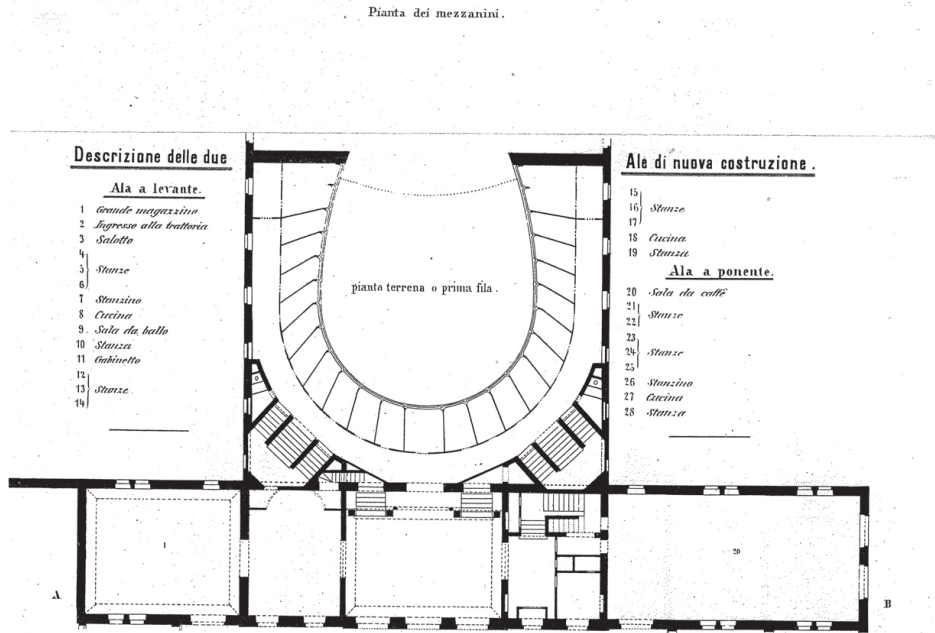
Slika 4. Spomenik Luki Botiću, podignut sred trga 1905. godine (iz zbirke Karmen Horvatić)

Slika 5. Pročelje Hrvatskog doma izgrađenog po nacrtu ing. Kamila Tončića

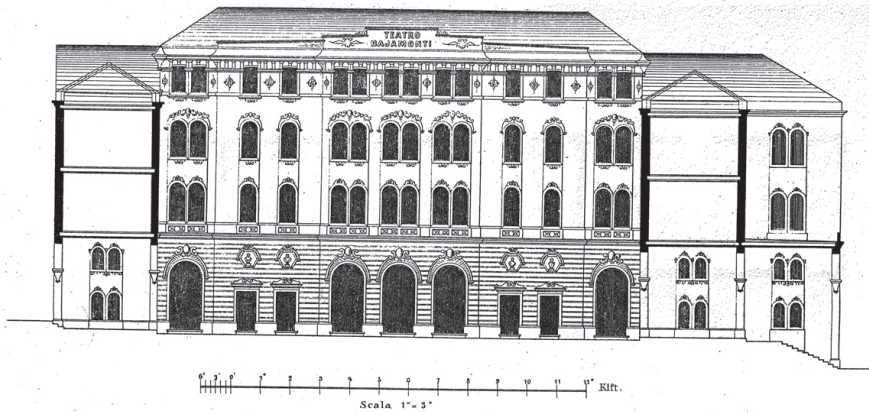

Slika 6. Velika sala u Hrvatskom domu

Pianta terrena
Slika 7. Tlocrt Bajamontijevog teatra na sjevernoj strani Prokurativa

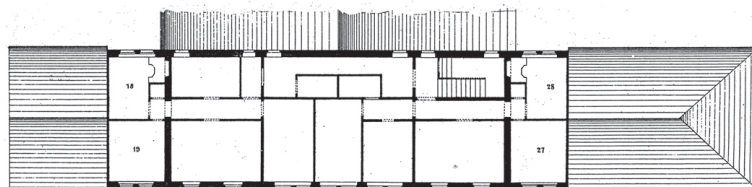
FACCIATA sulla linea A B

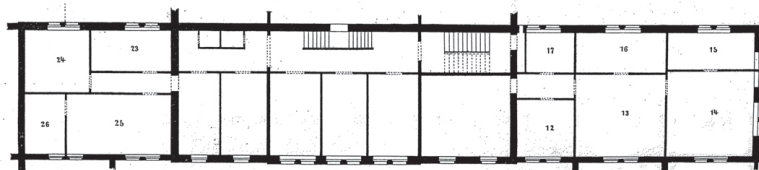
Stab. It. G. Malovich, Trieste.

Slika 8. Nacrt pročelja za obnovu Bajamontijevog teatra, ing. Dujam Marcocchija

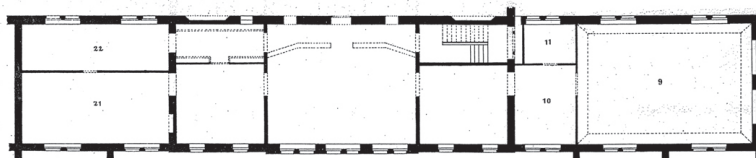
Allegato C.

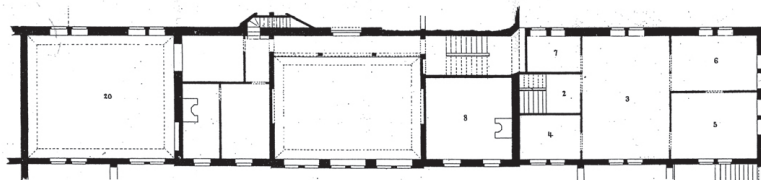
Pianta III° piano .

Pianta II° piano

Pianta I° piano

Pianta dei mezzanini.

Slika 9. *Nacrt za obnovu teatra, tlocrti katova središnjeg dijela prema trgu*

4